BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník VII. **Číslo 3.** **September 2009**

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

Po prečítaní článku Rekonštruovaný chodník dolinou Túfna *(uvádzame ho na str. 12., pozn. redakcie)* **napadne nám otázka prečo práve jaskyňa Horná Túfna bola už pred 30 – 40 tisíc rokmi vyhľadávaným miestom pravekých lovcov. V tých dobách to bolo odľahlé hlboko v horách ťažko prístupné miesto.**

Harmanecká jaskyňa Horná Túfna

podivuhodný lovecký revír pravekých ľudí

Praveký lovec podľa Zdeňka Buriana.

Množstvo nájdených kostí, hlavne lebky zabitých zvierat naznačuje, že sem chodili celé generácie lovcov niekoľko tisícročí. V 19. storočí, keď bola jaskyňa prvý raz preskúmaná a nálezy zverejnené, sa Túfna naďaleko Banskej Bystrice považovala za najstaršie dokázateľné miesto života pravekých ľudí na území vtedajšieho Uhorska. Mesto, úrady, župa ale aj vlády v Budapešti tomu venovali mimoriadnu pozornosť. O skúmanie jaskyne a nálezov z nej prejavili záujem viacerí domáci aj zahraniční odborníci, čo dokazuje aj ich korešpondencia zachovaná v archívoch.

Pokračovanie na strane 2.

DNI MESTA BANSKÁ BYSTRICA

10. - 13. september 2009

V čísle prinášame prehľad kultúrno-spoločenských podujatí mesta Banská Bystrica, Zvolena, Brezna a okolitých obcí do konca roka 2009.

Obchodníci, živnostníci, remeselníci – výkladná skriňa mesta

Sociálne skupiny – a profesijné zvlášť – tvoria významnú súčasť diferencovaného mestského obyvateľstva. V odbornej literatúre sa pozornosť venuje najmä tzv. strednej vrstve, v ktorej dochádzalo v priebehu historického vývoja k zmenám a to predovšetkým v skladbe, ale aj v jej význame z hľadiska makropriestoru (význam z hľadiska národného, resp. hospodárskeho) a aj mikropriestoru (lokálny a urbánny význam).

Za tzv. stredný stav, možno považovať živnostníkov, remeselníkov a obchodníkov. Spájané sú najmä s demokratickým vývojom spoločnosti, v ktorom existovali a v širšom kontexte mali nepochybne význam pre stabilitu spoločnosti. Uvedené skupiny obyvateľov – živnostníci a obchodníci – sa zvyknú v etnológii označovať ako „výkladná skriňa mesta“, pretože ovplyvňovali samotný charakter a atmosféru mesta: pracovnou činnosťou, obytno-výrobnými funkciami domov, statusovými a hodnotovými postojmi, prepojením súkromného (rodinného) a verejného života (vzory kultúry a správania sa, reprezentácie a pod.).

Pokračovanie na strane 8.

LEKÁREŇ U MURÍNA

Jedna z troch banskobystrických lekární, ktorá existovala v Banskej Bystrici do roku 1904 bola lekáreň u „Murína“, patriaca rodine Gőllnerovcov. Viac ako jedno storočie sídlila v dome č. 14 na námestí (podľa starého číslovania č. 23). Druhá patrila Karolovi Burdovi so sídlom na Dolnej ulici č. 5, tretia sídlila na námestí v dome č. 18. (meno majiteľa neznáme).

V histórii domu č.14 sa objavujú viaceré mená buď majiteľov domu a lekárne, alebo majiteľov len lekárenskej prevádzky. Okolo roku 1680 - 90 sa spomína majiteľ domu i prevádzkovateľ lekárne Juraj Pfand. Koncom 17. stor. je známy ako majiteľ domu lekárnik Ondrej Schnee. Po jeho smrti r. 1712 dom kúpila rodina Mollerovcov a lekáreň kúpil Karl Otto Moller, hlavný lekár Zvolenskej, Trenčianskej a Tekovskej župy, ktorý vychoval aj niekoľko chýrnych lekárnikov. Po K.O.Mollerovi prevzal lekáreň jeho syn Gottfried a po ňom jeho zať Juraj Zacharides, rodák z Banskej Štiavnice, hlavný lekár Hontianskej župy. Juraj Zacharides sa musel podriadiť nariadeniu miestodržiteľskej rady, podľa ktorého lekár nesmie byť zároveň prevádzkovateľom lekárne a preto predal lekáreň Jánovi Stupkovist. Ján Stupka ml. predal po r. 1796 lekáreň Jakubovi Heinrichovi, ktorý bol v čase prvej epidémie cholery 19. stor. (1831) mestským kapitánom a členom komisie, ktorá dbala na plnenie nariadení mesta v boji s touto nákazou.

Pokračovanie na strane 8.

Harmanecká jaskyňa Horná Túfna

podivuhodný lovecký revír pravekých ľudí

Dokončenie zo strany 1.

Profesor Gejza Balaša, známy buditeľ histórie nášho regiónu, vo svojej práci Praveké osídlenie stredného Slovenska (1980) o tom napísal: v okolí Banskej Bystrice sú stopy najstaršieho osídlenia v jaskyni Horná Túfna pri Harmanci, kde v nadmorskej výške 975 metrov nad morom v jeseni roku 1838 robil výskumy riaditeľ bansko-bystrického gymnázia pán Zipser, ktorý na tomto mieste vykopal 270 kostí pravekých zvierat, medzi nimi aj 6 lebiek, z ktorých jedna má dĺžku skoro pol metra. Profesor Balaša tiež vymenúva pokračovateľov výskumu na tejto lokalite a uvádza mená ako: T. Körmos, Ing. F. Schön, A. Liebus, Dr. K. Absolon, Dr. A. Kráľ. Ich poznatky zhrňuje takto: „pod sintrovou vrstvou v hline a štrku sa zistili pozostatky jaskynného medveďa a ohnišťa na mierne vyvýšenom mieste, kde sa našli nie len uhlíky, ale aj obhorené kosti a prevŕtané kostené nástroje. Lovci sem zjavne prichádzali v období, keď dorastali mladé medvede, ktoré tu zabíjali a ich mäso na mieste aj spotrebovali.“

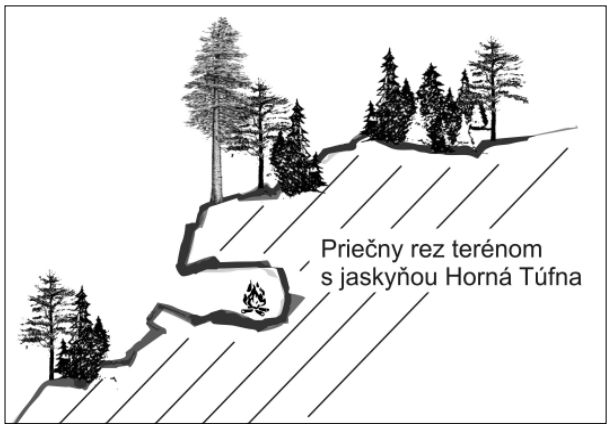

V Harmaneckom krase je množstvo rôznych jaskýň a zostáva záhadou prečo také množstvá kostí a ohniská sa doteraz našli len tu v jaskyni Horná Túfna. Zdá sa že vysvetlenie je treba hľadať v teréne vhodnom pre prítomnosť vtedajších zvierat a v spôsobe ich lovu ľuďmi, ktorí mali kamenné nástroje, používali oheň a žili v príbuzenských skupinách. Jaskyňa sa nachádza na okraji väčšej krasovej plošiny s výstižným názvom Krásna. Aj v súčasnosti je tu pozoruhodne bohatá flóra aj fauna. Skalnatý okraj plošiny v podobe hlbokými roklinami ohraničeného trojuholníka vybieha až nad jaskyňu, tu sa stupňovite znižuje a končí 8 – 10 metrov vysokým bralnatým previsom. A to je ideálny poľovný revír pre pravekých lovcov. Na trávou a riedkym lesom porastenej plošine pomocou kriku a ohňa oddelili vyhliadnutú korisť – napr. mladého a neskúseného medveďa a postupne ho zahnali na trávou pokryté skalné stupne spadajúce k jaskyni. Vyplašené zviera nehľadalo únik cez bočné rokliny, ale vošlo na zdanlivo bezpečné terasy nad previsom. A bolo v smrtiacej pasci. Lovci zhora naň hádzali kamene a oštepy. Obeť sa už nedokázala ubrániť, ocitla sa na previse nad jaskyňou. Tu ho útočníci ľahko dorazili a zhodili pred jaskyňu. Úlovok bol pri ohnisku, len odrať kožu, mäso rozporcovať a piecť.

Nevieme odkiaľ a kedy prichádzali praveki ľudia na toto skvelé miesto, ale v jaskyni mohli bezpečne žiť a ideálnu štruktúru terénu v jej okolí využívať na relatívne pohodlný bohatý lov. Zhodou okolností tu vždy našli nie len slnkom vyhrievaný jaskynný príbytok, ale aj akúsi prírodnú oboru plnú zveriny, kde obrazne povedané „mäso padalo rovno na ohnisko“.

Viem si predstaviť virtuálnu scénu takejto pravekej poľovačky v majstrovskom podaní obrazu známeho českého maliara Zdeňka Buriana – ako sme ich poznali z našich učebníc dejepisu.

A rád by som vidieť aj panel s týmto výjavom na turistickom chodníku priamo pri jaskyni Horná Túfna. Len je treba ešte si počkať, kým sa kompetentní dohodnú, či bude lepšie jedinečnosť tejto jaskyne utajiť, alebo okolo prechádzajúcim turistom ju emotívne predstaviť.

Milan Žuffa – Ellek

MESTSKÁ ELEKTRÁREŇ V BANSKEJ BYSTRICI

Počas hospodárskej konjuktúry v rokoch 1903 – 10 dochádza v meste pod Urpínom k najväčšiemu rozvoju priemyslu pred prvou svetovou vojnou. Popri piatich drevárskych podnikoch (Parná píla, Výroba debien, Výrobňa ohýbaného nábytku, Parkety a stolárska výroba, Zápalkáreň), dvoch tehelní ,jednej cementárne, vzniká v Banskej Bystrici prvá mestská vodná elektráreň (ME).

20. novembra 1904 na tzv. Hornej Lúke začala s jej výstavbou budapeštianska firma Ganz a spol. na podnet mestskej samosprávy. V Šalkovej sa vybudovala hať a voda sa privádzala 2,2 km dlhým kanálom. Výškový rozdiel medzi turbínami elektrárne a hrádzou bol asi 10 m. Dve turbíny pracovali s výkonom 6000 HP generátory 3 x 2910V, 42 Hz.

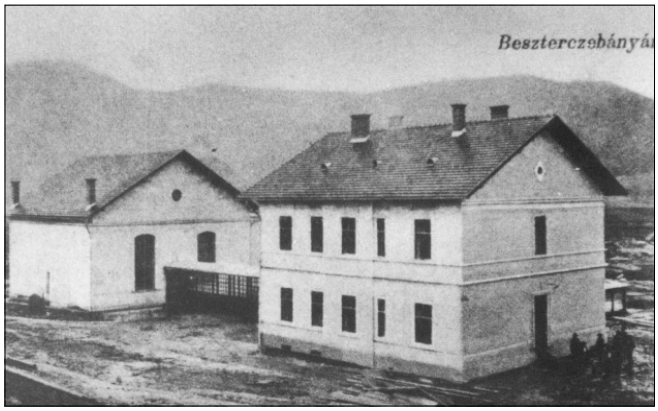

Výstavbu mestskej elektrárne realizovala firma Ganz a spol.

Elektrické svetlá sa v Banskej Bystrici rozsvietili prvého marca 1905.

Firma Ganz Mestskú elektráreň nielen postavila, ale ju tiež prevádzkovala, Vo vedení ME sa vystriedali: Ing. Reszö Hochstein a Ing. Emil Dax.

Prvého septembra 1909 sa vlastníkom ME stáva mesto Banská Bystrica, ktorá od firmy Ganz elektráreň odkúpila. Prvým šéfom banskobystrickej mestskej elektrárne sa stal Ing. Július Horárik .Počas jeho pôsobenia vo vedení ME postavili roku 1912 náhradný dieselelektrický stroj s výkonom 500 HP, ktorý vypomáhal zabezpečovať mesto elektrickou energiou hlavne v zimných mesiacoch. Ing. Samuel Gally viedol ME od roku 1922 do roku 1926,kedy ho vystriedal vo vedení Ing. Ladislav Krčméry. Tento pristúpil k rekonštrukcii ME. Bolo zavedené normalizované rozvodné napätie 400/231V, 50Hz. Prebudovali sa generátory na 6000 V, 50 Hz.

Pod vedením Ing. Františka Šándora sa v roku 1938 – 39 pristúpilo k rozšíreniu ME o tretiu turbínu systému Kaplan a nadviazala sa spolupráca medzi Mestskou elektrárňou a Stredoslovenskou Energetikou (MSSE) .

ME zásobovala elektrickou energiou okrem B. Bystrice tiež okolité obce: Radvaň, Kostiviarsku, Jakub, Sásovú a Majer. Najviac však ME preslávila mesto pod Urpínom neónovým osvetlením mestských veží, farebným osvetlením Urpína a najmä osvetlením mestských fontán.

Prvého januára 1945 bola ME pohltená – prešla pod správu Stredoslovenskej energetickej spoločnosti.

Umieráčik jej zazvonil 14. mája 1969 , teda pred päťdesiatimi rokmi, keď na návrh hlavného architekta mesta bola výroba elektriny zastavená a Mestská elektráreň definitívne ukončila svoju činnosť.

Jozef Ďuriančik

Potomkovia TEOFILA THURZU – mladšieho brata JÁNA THURZU

Šľachtický rod Thurzovcov, pochádzajúci zo spišskej obce Betlanovce, patril v XV. až XVII. storočí medzi významné rody vtedajšej monarchie. Najznámejším a akiste aj najvýznamnejším príslušníkom rodu bol Ján Thurzo (* 1437, † 1508) - zakladateľ a spolumajiteľ Thurzovsko-fuggerovskej ťažiarsko-obchodnej banskej spoločnosti. Menej známy sú dnes jeho dvaja bratia: starší Martin a mladší Teofil.

Na úvod tohto krátkeho príspevku, by som Vás chcel stručne oboznámiť s genézou rodiny Thurzovcov. Najstarším známym príslušníkom rodu bol **Ján Thurzo** (starý otec „nášho" Jána Thurzu) - drobný šľachtic z Betlanoviec, obce ktorá v XIV. storočí patrila do tzv. stolice spišských kopijníkov. Ján Thurzo mal syna **Juraja** († pred r. 1458), ktorý mal s manželkou Katarínou tri dcéry a troch synov: **Martina, Jána** a **Teofila**. Rodina Thurzovcov v polovici XV. storočia žila v Levoči, kde úspešne prevádzkovala svoju obchodnú firmu. Starší brat Jána Thurzu - Martin v roku 1465 rodinnú firmu rozšíril založením filiálky v Krakove. Neskôr sa pravdepodobne usadil v Košiciach. Martin Thurzo mal šesť synov, z ktorých však po mene poznáme len štyroch: Martina mladšieho, Žigmunda (* 1465, † 1512), Juraja (opáta) a Gašpara (spišského kanonika). Pokračovanie rodu Thurzovcov cez synov Martina Thurzu st. však nie je známe.

O najmladšom bratovi Jána a Martina Thurzovcov - Teofilovi (* okolo r. 1440) vieme len to, že mal jedného syna, ktorý mal s manželkou Annou tri dcéry a dvoch synov: **Juraja a Františka** (* 1512, † 1574). Teofilov vnuk - **František Thurzo** sa už v mladom veku stal vysokým krajinským a cirkevným hodnostárom. V roku 1534 ho pápež (už ako 22 ročného) vymenoval za nitrianskeho biskupa. Paradoxom, ktorý svedčí aj o vtedajšom veľkom vplyve Thurzovskej rodiny, je historicky potvrdený fakt, že Rímska kúria ustanovila Františka za biskupa napriek tomu, že nebol ani len vysvätený za kňaza. Mladý František Thurzo vo svojich rukách sústredil aj tzv. svetskú moc, keďže popri biskupskom úrade zastával aj post nitrianskeho župana.

V roku 1555, po 21 rokoch pôsobenia na biskupskom stolci, sa František Thurzo odhodlal k dosť radikálnemu a aj na tú dobu netradičnému rozhodnutiu. Keď sa dozvedel, že Thurzovskej rodine hrozí vymretie po meči, zobral zodpovednosť za pokračovanie rodu do svojich rúk. Abdikoval na úrad biskupa a oženil sa s Barborou - dcérou kapitána Oravského hradu Mikuláša Kostku. O niečo neskôr dokonca František Thurzo ako emeritný biskup konvertoval - prestúpil do evanjelickej a. v. cirkvi.

V roku 1557 kúpil Oravské hradné panstvo a o rok neskôr aj hrad Lietavu pri Žiline. V roku 1563 si „prikúpil" aj neďaleké Hričovské panstvo spolu so zámkom v Bytči. S manželkou Barborou mal syna a dcéru, ktorí však zomreli v detskom veku. Po šiestich rokoch manželstva (v r. 1561) František Thurzo ovdovel. Po krátkej dobe sa oženil druhýkrát. Jeho manželkou sa stala dcéra Mikuláša Zrínskeho - Katarína. Z tohto zväzku sa im narodilo päť detí: tri dcéry a dvaja synovia. Zo synov prežil len jeden - Juraj (* 2. IX. 1567, † 24. XII. 1616), ktorý sa stal významnou osobnosťou vtedajšej monarchie. **Juraj Thurzo** zastával mnohé vojenské i krajinské funkcie. Od roku 1585 bol Oravským županom. V poslednom desaťročí XVI. storočia sa zúčastnil viacerých bitiek s osmanskými Turkami. V roku 1598 ho cisár Rudolf III. vymenoval za svojho radcu.

Erb Thurzovcov

O rok neskôr sa Juraj Thurzo stal aj kráľovským pohárnikom. V roku 1606 sa Juraj Thurzo svojimi diplomatickými schopnosťami podstatnou mierou zaslúžil o uzavretie tzv. Viedenského a tiež Žitavského mieru s Turkami. V roku 1609 jeho prínos pre monarchiu cisár Rudolf ocenil tým, že ho vymenoval za palatína, čo bol v tom čase najvyšší post v monarchii (po panovníkovi).

Niekdajšie snaženie bývalého nitrianskeho biskupa Františka Thurzu o zachovanie rodu po čase vyšlo nazmar. Jeho syn Juraj s manželkou Žofiou - dcérou Šimona Forgáča nemal deti. Keď v roku 1590 Žofia zomrela, Juraj Thurzo sa oženil s mladučkou Alžbetou Coborovou. Výsledkom jeho snaženia o zachovanie rodu bolo sedem dcér. Napokon sa mu trpezlivosť vyplatila. Na jeseň roku 1598 sa mu narodil syn Imrich (* 11.XI. 1598, † 19.X. 1621).

Palatín Juraj Thurzo

Za svoj krátky život stihol však **Imrich Thurzo** urobiť závratnú kariéru. Po otcovi Jurajovi pravdepodobne zdedil mnohé schopnosti, nadanie a intelekt. Študoval na Wittenbergskej univerzite, kde sa už ako 17 ročný ? stal (hoci len na jeden študijný rok) jej rektorom. Z tejto funkcie abdikoval, aby sa mohol vrátiť domov k svojmu zomierajúcemu otcovi. Imrich Thurzo bol tiež diplomatom a od roku 1617 aj Oravským županom a kráľovským tabulárnym sudcom. Ako prívrženec kniežaťa Gabriela Bethlena viedol rokovania s českými stavmi a s tzv. zimným kráľom - Fridrichom Falckým. Na jeseň roku 1621, keď viedol Bethlenovu delegáciu na mierových rokovaniach v moravskom Mikulove, náhle zomrel. Do 23 narodenín mu chýbali tri týždne.

Imrich Thurzo - vnuk niekdajšieho nitrianskeho biskupa Františka Thurzu, bol posledným mužským príslušníkom tzv. oravsko-bytčianskj vetvy Thurzovcov. Spolu s manželkou Kristínou - dcérou Pavla Ňáriho, mal „len" dve dcéry.

Šľachtický rod Thurzovcov napokon definitívne vymrel o 15 rokov neskôr (v roku 1636), keď zomrel **Michal Thurzo** - vtedajší spišský župan a posledný mužský príslušník druhej - tzv. spišskej vetvy Thurzovcov.

Ján Baláž

DOMINIK SKUTECKÝ V BANSKEJ BYSTRICI

Skuteckého poznatky o Banskej Bystrici vedú cez poznanie jeho manželky Cecílie Lövy. Dospievajúca banskobystričanka prichádza na začiatku 70. rokov 19. storočia do Viedne, aby u svojho strýka - otcovho brata, získala poznatky o krajčírskom salóne vo veľkom meste. Je ubytovaná u svojho príbuzného, ktorého manželka je sestrou Dominika Skuteckého, ktorý po ukončení akademického vzdelania v Benátkach a v Mníchove absolvuje svoje prvé profesionálne obdobie vo Viedni.

Z roku 1874 pochádza prvý portrét 15 -ročnej Cecílie, ktorá sa o sedem rokov neskôr v Bratislave stala manželkou v tom čase v Benátkach pôsobiaceho známeho maliara (D. Skutecký r. 1875 odišiel do Benátok, kde nadviazal úzke profesionálne vzťahy s tamojšou maliarskou školou: Favretta, Van Haanen, Passini) a bohatými obchodnými domami s umením.

Novomanželia sa na svadobnú cestu vybrali do neďalekých Štajerských vrchov, kde majster nezaháľal. Ešte pred samotným obradom stihol Dominik namaľovať prvé portréty manželkiných roičov. Priamo v Grazi vytvoril obrazy Vnútro chrámu v Grazi a Štajerské vohľady (dnes v súkromnej zbierke rakúskeho zberateľa Skuteckého obrazov).

Mladá Cecília sa po návrate do Benátok rýchle udomácnila v novom prostredí. Prvé deti Skuteckých prichádzali na svet vo Viedni, týkalo sa to prvej dcéry Zerline aj Alexandra. Rozdiel bol v tom, že po narodení prvorodeného syna sa štvorčlenná rodina cítila vo Viedni stiesnene, a preto prvýkrát vycestovala k rodičom Cecílie do Banskej Bystrice. Koniec leta roku 1885 trávi rodina Dominika Skuteckého na južných svahoch Nízkych Tatier v objatí Starohorských vrchoch. Ďalší čas do leta r. 1886 sú ubytovaní v prenajatom jednoposchodovom dome na rozhraní Dolnej ulice a Huštáku. Počas prvého pobytu v meste pod Urpínom maľuje Dominik tamojšiu krajinu Pobrežie Hrona pri Banskej Bystrici, Žena na žatve. A najmä rodinné portréty (manželku a manželkiných príbuzných). Návšteva D. Skuteckého nezostala nepovšimnutá zo strany najbohatšej rodiny v meste. Sestra grófa Radvanského Mária Nyáry si objednala u benátskeho majstra dva portréty. Ten väčší je možné vidieť v priestoroch detašovaného pracoviska prezidenta Slovenskej republiky na Lazovnej ulici. Menší portrét Dáma s vejárom je dnes v SNG v Bratislave. Okrem toho majster v priebehu roku namaľoval obrazy Matka s deťmi, Prsteň milého, Jarmočné a Cigánka so šípkovou ružou. Príchod slávneho benátskeho majstra štetca zaznamenala aj miestna tlač. Prvého októbra Národnie Noviny napísali: „Slovák, umelec vo Venecii. Od roku 1875 pracuje vo Venecii Dominik Skutecký, maliar genrový, a vydobýva si dobré meno. Pochádza z Gajár pri Malackách a slávna obchodná firma v Londýne, Wallis, je jeho stálym odberateľom. Maľuje italské genrové obrázky – Gajaran. Tak miznú naše talenty. Chybí len to, aby si ho Maďari anektovali“.

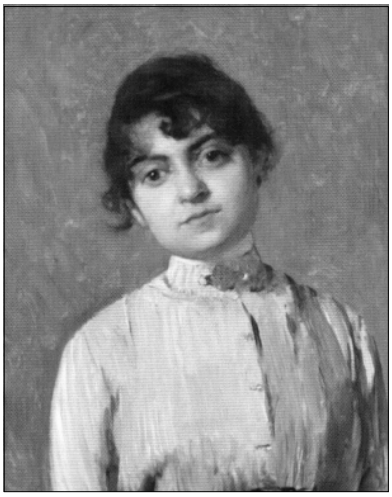

Portrét manželky Cecílie Lövy, okolo r. 1888.

Návrat rodiny do mesta lagún urýchlila na sklonku leta r. 1886 návšteva známeho obchodníka s obrazmi Thomasa Wallisa z Londýna. O krátky čas, začiatkom roku 1887, odprevádza Dominik manželku s deťmi opäť do B. Bystrice, aby tu priviedla na svet v poradí tretie dieťa, syna Ferdinanda. Manžel za rodinou prichádza koncom leta. Počas tohto pobytu Skutecký prvýkrát navštívil najstarší priemyselný podnik v meste - Medený hámor a vytvoril prvý zo 63 obrazov Z bystrického medeného hámru. Mimo neho vytvoril Skutecký nový Portrét manželky a obraz s námetom, ktorý odpozoroval na Španej Doline Zadumaná čipkárka. Na jeseň 1887 sa rodina vracia do Benátok, aby nasledujúce leto opäť pobudla v Banskej Bystrici, kde Skutecký vytvoril dva obrazy Zaujímavá rozprávka a Autoportrét. Bol to posledný prázdninový pobyt Dominika Skuteckého s rodinou v Banskej Bystrici. V nasledujúcom roku opúšťa Benátky a trvale sa usadzuje v centre Stredného Slovenska.

Jozef Ďuriančik

Úryvok z pripravovanej novely autora Neznámy Skutecký.

Z galérie významných žiakov banskobystrického gymnázia

Ján Alojz Wagner (1864 – 1930) – slovenský Jules Verne

V prvých rokoch XX. storočia sa objavovali v Slovenských národných novinách články o astronomických javoch, ktoré boli v tom čase pozorované na území Slovenska. Redakcia novín pohotovo záujemcom odpovedala, aby sa obrátili na „nášho astronóma“, pána Jána Alojza Wagnera. Tento všetkým, na populárnej, ale aj odbornej úrovni, všetky astronomické, ale aj meteorologické záhady vysvetlil.

Wagner mal už v tom čase tridsať šesť rokov a viac ako desať rokov pôsobil ako úradník poisťovacej spoločnosti Donau. Pôvodne študoval na univerzite vo Viedni astronómiu a plánoval v tomto odbore aj pracovať. Snaha dostať sa na novopostavenú hvezdáreň vo Viedni mu nevyšla. Napriek tomu sa celý svoj život venoval hvezdárstvu, meteorológii, ba aj vývoju vzduchoplavby. Bol známy vo Viedni, ale aj v Pešti, ako slovenský Jules Verne.

Doktor Ján Alojz Wagner napísal a publikoval asi osemsto odborných a náučných článkov. Boli zverejnené najmä v Slovenských národných novinách, ale aj v iných časopisoch (Dom a škola, Národný hlásnik, Slovenské pohľady, Sborník muzeálnej slovenskej spoločnosti, v kalendároch a podobne.) Stal sa tiež autorom prvej v slovenskom jazyku napísanej populárnej astronómie, ktorú pod názvom Nebo a Zem vydala v roku 1890 kníhtlačiareň Karola Salvu v Ružomberku. Knihu v tom čase využili všetci vzdelanci pochádzajúci z podtatranských dolín. Tak ju poznal aj Milan Rastislav Štefánik.

Ján Alojz Wagner sa narodil 3. júla 1864 v Slovenskom Pravne v Turci. Už v priebehu štúdií v rodnej obci sa prejavil jeho úžasný talent pre prírodné vedy. Po štúdiách na nižšom gymnáziu v Kremnici postúpil na Kráľovské vyššie gymnázium do Banskej Bystrice, kde zmaturoval v roku 1883. Aktívne pracoval v meteorologickom ústave, ktorý pri ich škole viedol profesor Jozef Sakmáry. Na svoje banskobystrické študentské roky často spomínal Wagner vo svojich článkoch. Kladne hodnotil aj profesora matematiky Klamárika a jeho úvod k logickému mysleniu.

Doktor Ján Alojz Wagner.

Najväčšie úspechy dosiahol Wagner na začiatku XX. storočia. Už v roku 1901 vyšla ďalšia jeho kniha s astronomickou tematikou Mesiac a jeho pohyby a v roku 1904 kniha Človek a hviezdy. V roku 1908 vydal aj prvú, v slovenskom jazyku napísanú meteorológiu pod názvom Aké bude počasie?

O desať rokov neskôr vydal Wagner knihu Vzduchoplavba, jej rozvoj a terajší stav (Budapeštiansky účastinársky spolok). Ešte väčší význam má kniha, ktorá zostala v rukopise Zástoj Slovákov v dejinách vzduchoplavby. V rukopise, ktorý zostavil Wagner krátko pred svojou smrťou v roku 1929, spomína prelet lučeneckého rodáka Andreja Kvasa cez kanál La Manche, ale aj podrobnosti o zoskoku profesora Faustusa Verančiča z vysokej budovy, mnícha Cypriána Jajageho a spomína aj prvú helikoptéru Jána Bahýľa.

Wagner sa celý čas venoval aj spolkovej činnosti. Už v priebehu vysokoškolských štúdií vo Viedni sa stal členom, neskôr predsedom vysokoškolského spolku Tatran. V priebehu svojho pobytu v Budapešti sa stal členom Slovenského spolku a od roku 1901 vykonával aj funkciu jeho predsedu. Spolok organizoval vzdelávacie akcie, divadlá, výlety, prednášky, podnecoval členstvo k literárnej a výtvarnej činnosti.

Po vzniku Československej republiky sa doktor Wagner vrátil do Bratislavy a stal sa riaditeľom Štátnej poisťovne. V poslednom decéniu života vydal ešte dve knihy – Jedno – druhé z astronómie (1924) a ďalšiu populárnu astronómiu pod názvom Hviezdnaté nebo. Vyšla až po jeho smrti (1931). Zomrel v Bratislave 18. októbra 1930.

Igor Chromek

180 ROKOV HARMANECKEJ PAPIERNE

V júni toho roku si v harmaneckej papierni pripomenuli 180. výročie jej založenia. Pri tej príležitosti bol „deň otvorených dverí“ a kto mal záujem, mohol papiereň navštíviť za jej plnej prevádzky. Využilo to viac než 700 občanov. Mohli sa oboznámiť s najmodernejšou technikou výroby a spracovania papiera. Zaujímavá je aj história tejto papierne, i keď 180 rokov nemožno obsiahnuť ani v skrátenej verzii. Na Slovensku máme len dva tak staré podniky a zhodou okolností sú to práve papierne.

S myšlienkou založiť papierenský mlyn v Harmanci vyšiel ako prvý banskobystrický občan a mlynár Ján Peťko. Vychádzal z toho, že je tu dostatok vody i dreva a nevyužívaný pozemok zvaný Pod Košiarom patrí mestu Banská Bystrica. Tejto myšlienky sa však pre negatívny postoj úradov čoskoro vzdal.

Na myšlienku v roku 1827 nadviazal banskobystrický občan a obchodník Franz Sigmund Leicht, ktorý však pochodil rovnako ako Peťko, pred ním. Nevedno prečo, Kráľovská komora jeho žiadosť blokovala, ako sa len dalo. Leicht sa však ako skúsený obchodník len tak ľahko nenechal odradiť a aj za pomoci mestského magistrátu, neustále intervenoval. Pritom nečakal len so založenými rukami, veď keď Kráľovská komora 3. augusta 1829 konečne udelila stavebné povolenie, vo fabrike sa už niekoľko mesiacov vyrábal papier.

F. S. Leicht uzatvoril s mestom Banská Bystrica 1. novembra 1829 zmluvu, ktorá bola v ten istý deň aj schválená a podpísaná. V tejto zmluve sa píše, že mesto ponecháva pre potreby papierenského mlyna zdarma lúku, na ktorej je papiereň postavená, ako aj pozemok pre prívod vody. Zakladateľ sa mestu zaviazal ročne platiť vojenské dane a iné verejné dávky a bremená. Za vodnú dávku bude platiť mestu 30 zlatých konvenčnej meny, nebude rušiť plavenie dreva a v prípade potreby odstaví mlyn. Ďalej sa zaviazal, že bude odoberať pivo a víno len od Bystričanov a všetci sa musia chovať ako keby bývali v meste.

O rok dostal „Privilégium“, že smie používať vyšší stupeň hodnotenia a titul „Cisársko – kráľovská zemská privilegovaná papiereň“ s právom používať c. k. orla pri obchodných záležitostiach a v písomnom styku tejto továrne, ďalej oprávnenie zriaďovať po predbežnom ohlásení u miestnych úradov sklady v celej zemi, prepúšťať učňov a zamestnávať tovarišov ktoréhokoľvek remesla, patriaceho k podniku. Leicht mohol prijať na dvoch tovarišov jedného učňa, najviac však šesť.

Harmanecká papiereň na dobovej maľbe.

Leicht nebol odborníkom na výrobu papiera, a preto si k tomu najal papierenského odborníka menom Reich, ktorý býval priamo v papierni. František Sigmund Leicht zomrel mladý, v roku 1832, kedy mal len 34 rokov. Po jeho smrti viedla papiereň jeho vdova a to až do roku 1836, kedy sa vydala za Štefana Ruttkaya. Leichta nám doteraz pripomínajú pamätné tabule v Harmanci i niekoľko druhov priesvitiek v starých papieroch.

Štefan Ruttkay viedol papiereň v rokoch 1836 – 1840. Z tohto obdobia je známy aj prvý tlačený cenník papierov pre zákazníkov. Papiere veľkých rozmerov tu majú pre nás neobvyklé pomenovania: Elefant Regal, Imperial, Grofs, Mittel, Klein, Median, Register a Mittelgrafs. Papiere boli vyrábané pod odborným dozorom papierenského odborníka Juraja Reynera, ktorý mal niekoľkoročnú prax v anglických papierňach, kde sa už vyrábal nie ručný, ale strojový papier. V dôsledku toho navrhol aj v Harmanci rekonštrukciu celej papierne a zakúpenie papierenských strojov. Na to však nebolo dosť peňazí a Reyner preto Harmanec opustil. A nielen on, ale aj Štefan Ruttkay uznal, že jeho financie na modernizáciu nestačia, a preto papiereň predal.

Papiereň v roku 1840 odkúpil rakúsky štátny občan z Viedne a senátor Hainburgu Wilhelm Moric Schloss. Navyše bol papierenským majstrom, a tak osobne prevzal riadenie papierne. Už v roku 1841 zakúpil z Anglicka papierenský stroj s okrúhlym sitom a ako prvý na našom území zaviedol strojovú výrobu papiera. Zakúpil aj vodné právo v obci Svätý Jakub a postavil tam dva holendre na mletie handier. V roku 1847 kúpil aj ďalší stroj z Francúzska. Lenže aj Schloss mal obmedzené finančné možnosti, pričom rozširovanie papierne sa priam žiadalo, veď v roku 1845 mala už 100 zamest-nancov a vyrábala 350 ton papiera ročne. Papiereň získavala už aj medaile za kvalitu svojich výrobkov a to zaväzovalo. Na získanie ďalšieho kapitálu vytvoril Schloss v roku 1846 účastinnú spoločnosť za účasti rakúskych a nemeckých finančníkov s účastinným kapitálom 500.000 zlatých a vydal 1.000 akcií po 500 zlatých. Akcionármi sa stali Wertheimstein a viedenské banky Arnstein a Eskeles. Riaditeľom zostal Schloss. Účastinná spoločnosť bola zaregistrovaná pod nemeckým názvom Hermanetzer Papierfabrik Aktien Gesellschaft“. Firma mala sídlo vo Viedni a na jej čele stál barón Eskeles.

Brána dnešného závodu.

Barón Eskeles bol nielen múdrym a vypočítavým, ale aj veľmi svojráznym človekom. Po cisárovi bol snáď najpopulárnejším človekom v celej Viedni. Bol posadnutý vyznamenaniami, ktoré neustále rád nosil. Novinári, kresliči a karikaturisti dokázali na neho dlhé hodiny čakať na mestskom kúpalisku, ktoré veľmi rád navštevoval. Odmenenou im bol fascinujúci pohľad na pána baróna, ako v kúpacom úbore zahaľujúcom celé telo vchádzal do bazénu, ovešaný všetkými svojimi vyznamenaniami.

Kapitál investovaný touto spoločnosťou do harmaneckej papierne spôsobil obrovský rozmach a modernizáciu. Dokázala z toho prosperovať do roku 1866, teda 26 rokov. Wilhelm Moric Schloss sa zapísal do histórie papierne zlatými písmenami, avšak za odmenu nemá tu ani len pamätnú tabuľu.

Papierenský odborník, nemec narodený v Holandsku, Johann Bernard Hüttner prišiel do Harmanca v roku 1857. V roku 1866 odkúpil papiereň so svojim bohatým švagrom, Teofilom Štadlerom. Hüttner riadil výrobu a Štadler obchodné záležitosti. Papiereň prosperovala ako ešte nikdy predtým, a to je čo povedať! Stále sa investovalo do modernizácie a úplne bola vylúčená ručná výroba papiera. Prichádzali nielen nové stroje, ale aj nová technológia výroby papiera. Papiereň v krátkom čase zamestnávala už stovky zamestnancov. Kúpili nový papierenský stroj s pozdĺžnym sitom a zaviedli brúsenie dreva v Uľanke. V roku 1876 však Hüttner náhle umiera, a to priamo vo fabrike, na srdcový infarkt. Jeho miesto zaujala manželka – vdova – Ida, a tá sa mala čo obracať, pretože sa starala aj o tri maloleté deti. V roku 1899 pre vysoký vek odstúpil aj Teofil Štadler, ktorý za viac než 30 rokov vysoko povzniesol slávu harmaneckej papierne, ale žiaľ ani on nemá na papierni pamätnú tabuľu. Veď napríklad v roku 1891 zakúpil papierenský stroj z Prahy, ktorý pracoval nepretržite 99 rokov a mohol aj dlhšie.

V roku 1904 postihol papiereň obrovský požiar. Ročný výpadok výroby sa nedal nahradiť a chýbali financie, ktoré však mala Hazai Banka Budapešť, a tak čoskoro papiereň zmenila majiteľa. Písal sa rok 1906, ale to je už iná kapitola, veď čoskoro vypuk la prvá svetová vojna a došlo k rozpadu monarchie.

Michal Kiššimon

DEJINY SLOBODNÉHO KRÁĽOVSKÉHO MESTA BANSKÁ BYSTRICA

Z pera Emila Jurkoviča vám v tomto čísle prinášame časť kapitoly o zdravotníctve, venovanú lekárnikom a lekárňam v Banskej Bystrici. Túto tému rozvíjame aj na inom mieste nášho časopisu, to však je obdobie, ktoré Emil Jurkovič vo svojom diele už nemohol zachytiť.

LEKÁRNICI A LEKÁRNE

Okolnosť, že v 14. a 15. storočí sa už v Bardejove, ale aj v susednej Kremnici stretávame s lekárnikmi, nám poskytuje právo domnievať sa, že ani Banská Bystrica nezaostávala v tomto kritériu za uvedenými mestami. Tento dohad potvrdzuje aj to, že Banská Bystrica sa až dosť neskoro mohla pýšiť aj vlastným lekárom, takže lekárske úkony dovtedy musel vykonávať lekárnik.

Prvým lekárnikom, o ktorom máme poznatky na základe archívnych materiálov, bol Ján Scherueb z roku 1536. V roku 1558 bola lekáreň umiestnená v špitáli pri mestskej strážnej veži. Keďže špitál patril do mestského majetku, lekárnik platil ročný nájom 6, v roku 1561 už 16 zlatých.

Až do roku 1580 naše údaje neuvádzajú lekáreň. Dokonca aj situácia, že mestská rada dala pre špitálskeho rektora Tomáša Fröhlicha doviezť liek z Banskej Štiavnice, nám napovedá, že tu vtedy lekáreň ani len nebola zriadená. V roku 1581 tu na odporúčanie slovenských a nemeckých kazateľov získal povolenie na presídlenie Jakub Reuss, ktorý dovtedy býval v Uherskom Brode.

Aby lekárnik mohol vtedy trvalo pôsobiť v meste, Banská Bystrica ho aj materiálne podporovala: ročne mu platila 25 zlatých, k dispozícii mu poskytla miestnosť aj s vnútorným zariadením, dokonca mu povolila vziať si aj osobitnú pôžičku.

Poznáme Reussov účtovný výkaz hneď z prvých rokov po jeho usadení. Dokument nám živo vykresľuje tak vtedajšie liečebné postupy, ako aj používané lieky.

Časom však vzťah medzi mestom a lekárnikom prešiel zmenou. Kedy však k tomu došlo, nemožno presne zistiť, pretože lekárnik musel za prenajatú miestnosť odvádzať aj nájomné, resp. mu ho započítavali do udeľovanej podpory. Pre vtedajšie vojnové časy a ťarchy, ktoré sa v tej súvislosti privalili na krajinu, mesto už nedokázalo vyplácať lekárnikovi podporu. Ten stratil motív naďalej tu zostať, a preto 30. septembra 1594 oznámil mestskej rade svoj úmysel odísť; zároveň ju požiadal o vyrovnanie všetkých záväzkov. Mestská rada vzala žiadosť na vedomie a nariadila lekáreň prevziať po jej riadnej inventarizácii. Pretože Reuss dlhoval nájomné a počas jeho neprítomnosti bola lekáreň zatvorená, mestská rada rozhodla, že dlžné nájomné bude uspokojené z definitívneho vyrovnania sa s lekárnikom.

Mesto sa vtedy muselo poobzerať po novom lekárnikovi. Na výzvu aj začal s Bystricou rokovať trenčiansky lekár Štefan Alman z Bölcsházu. Keďže s jeho menom sa ďalej nestretávame, je isté, že k dohode medzi ním a mestom nedošlo. Dokonca vidíme aj to, že mestská rada v roku 1595 odovzdala miestnosť a zariadenie lekárne istému Jurajovi Dittreichovi.

Až do roku 1626 opäť chýbajú akékoľvek zmienky o lekárnikovi. Vtedy sa stretávame s menom Henricha Schwalbeho. V roku 1630 je už však reč aj o ďalšom lekárnikovi – istom Bartolomejovi Schmidtovi.

Potom opäť takmer 20 rokov o lekárnikovi niet zmienky až do roku 1645, keď sa veci udiali v skutočne kurióznych okolnostiach. Mestská rada si na základe sťažnosti Františka Veseléniho dala predvolať lekárnika Henricha Banirera. Oznámila mu, že muránsky hradný pán ho obvinil z urážlivého vyjadrenia o Muránskom hrade, ktoré malo odznieť počas lekárnikovej svadby v Levoči; preto ho do zaistenia potrebných dôkazov necháva zadržať. Banirer sa vtedy mohol brániť len tým, že sotvačím mohol ublížiť Muráňu, *veď ako by mohol svojimi zbraňami ublížiť Muránskemu hradu*. Veľká škoda, že nám nie je zrejmý ďalší priebeh kauzy. Nepoznáme však bližšie ani samotnú ponosu. Môžeme preto len tušiť, že lekárnik sa pozabudol a slobodnejšie, než by bolo vhodné, sa vyjadril na margo romániku, ktorý sa pred pár mesiacmi odohral medzi Veselénim a Máriou Séčiovou a ktorý sa stal obľúbenou témou rozhovorov po celej krajine...

Okolnosť, že Ján Henrich Binner v roku 1647 zriadil v meste novú lekáreň, v nás takmer vzbudzuje zdanie, že jeho súd sa skončil nepriaznivo a že dokonca musel na čas opustiť aj mesto.

V roku 1669 tu mal lekáreň Peter Schleich. V rovnakom čase sa o meštianske práva uchádzal aj Ján Juraj Demerle. Mestská rada mu ich však odmietla udeliť, pretože viacerým dlhoval. Popri Schleichovej lekárni tu nachádzame aj ďalších lekárnikov – v roku 1675 Samuela Kochmeistera, v roku 1676 lekára Weidla, ktorý ako komorský lekár pravdepodobne disponoval aj lekárňou. Je však pravdepodobnejšie, že práve on založil lekáreň v Komorskom dome (*Cammerhöfische Apotheke*), o ktorej sa pramene práve vtedy zmieňujú prvýkrát. Archívne materiály spomínajú v roku 1689 Václava Hanstadta, ktorý sa vtedy uchádzal o právo nadobudnúť cirkulárny dom. V roku 1694 sa zasa uvádza istý Juraj Pfand.

Keď lekárnik Schleich v roku 1695 umrel bez dedičov, jeho majetok, a teda aj lekáreň podľa dedičského práva prešli na mesto. Mesto sa tak dostalo k vlastníctvu lekárne, ktorú potom prenajímalo vhodným kandidátom, resp. ju spravovalo prostredníctvom vlastných zamestnancov.

V roku 1698 sa ako lekárnik spomína istý Ondrej Schnee. Zároveň s ním prevádzkoval lekáreň aj Ondrej Hermann. Po Hermannovej smrti pred rokom 1707 ju vdova po ňom najprv prenajala prešovskému lekárnikov Krištofovi Schürerovi. Keďže ten nedodržal vytýčené podmienky, vdova previedla nájom na šesť rokov na banskoštiavnického správcu Ondreja Heidemanna za 100 zlatých ročne.

V tom roku, keď lekár Karol Otto Moller prijal opatrenia proti šíreniu moru, sa už hovorí o viacerých lekárniach (*pharmacopolia*), ale ešte stále sa nedá presne určiť, koľko ich bolo dohromady. Podľa nášho názoru mohli byť štyri – Hanstadtova, pod Heidemannovým vedením sa nachádzajúca Hermannova lekáreň, ktorá sa časom ocitla v jeho majetku, ďalej mestská *Apotheca civitatis seu Civica* a lekáreň Ondreja Schneeho. Keď jej majiteľ v roku 1712 zomrel, lekáreň zamýšľal kúpiť mestský a župný fyzikus Karol Otto Moller. Proti tejto transakcii však pred mestskou radou vzniesol rozhodný protest Heidemann. Napriek tomu si však lekáreň Moller 21. marca 1713 predsa len odkúpil. Vzhľadom na vysokú kúpnu cenu – 3 320 zlatých, ktorú musel zaplatiť, sa domnievame, že na vtedajšie časy to musela byť vynikajúco zariadená lekáreň.

Moller spravoval prevádzku naozaj odborne, takže potom v nej mohli získavať praktické vzdelanie aj budúci lekárnici. Z tejto lekárne vyšiel aj známy Juraj Vette, ktorý získal meno aj vo farmakologickej odbornej literatúre.

Nového majiteľa dostala v roku 1713 aj Hanstadtova lekáreň, ktorú sa vtedy vdova po pôvodnom majiteľovi chystala odpredať. Ako záujemca o kúpu sa pôvodne prihlásil opäť lekár Moller, potom Heidemann, ktorý ešte stále nemal vlastnú lekáreň. Nakoniec ju však odkúpil radný Erhard Ertzl pre svojho syna Františka Viliama.

Lekárnik podľa vtedajšieho zaužívaného zvyku nepredával len zdravotnícky sortiment, ale aj koreniny, farby, papier a iný drobný tovar. Od roku 1715 však takéto artikle začali predávať aj obchodníci, čo tunajších lekárnikov prinútilo vzniesť pred mestskou radou protest proti tejto novinke. Mestská rada hľadiac na prospech kupujúcich však rozhodla tak, že drobný tovar povolila predávať obchodníkom, aj keď iba v malom. Predaj vo veľkom ostal aj naďalej vyhradený lekárnikom. V roku 1724 toto opatrenie opätovne potvrdila a lekárnikom udelila povolenie aj na predaj šnupavého tabaku; zakázala im však predávať tabak na šúľanie, muškátový orech, šafran, síru a papier.

Od Ertzlovej kúpy sa nakoniec muselo odstúpiť. V roku 1718 sa totiž ako záujemcovia o kúpu Hanstadtovej lekárne hlásia Heidemann a Matej Purtzpichler, potom však aj oni odstupujú od svojho zámeru. Heidemann sa nakoniec predsa len dostal k lekárni; to, či si zriadil úplne novú, alebo kúpil už nejakú funkčnú prevádzku, nemožno z archívnych prameňov zistiť. Faktom je, že jeho lekáreň si v roku 1720 kupuje Adam Reinholdt. O štyri roky neskôr sa už medzi lekárnikmi stretávame s menom nového lekárnika, ktorým sa stal vtedy už prísažný mešťan Ján Kristián Lisnitzer. Aj v roku 1725 získal meštianske práva nový lekárnik Teofil Kristián Heinrich.

Aj v roku 1728 pôsobili v meste štyria lekárnici. Vidno to z podania tunajších lekárnikov, ktoré toho roku adresovali mestskej rade, aby vyjadrili svoj protest proti zamýšľanému otvoreniu piatej lekárne. František Ertzl totiž predstúpil pred mestskú radu so žiadosťou, aby mu udelila povolenie otvoriť vlastnú prevádzku. Radní páni však veľmi múdro zvážili tie okolnosti, ktoré hovorili proti otvoreniu piatej lekárne. 28. februára prijali uznesenie, že žiadateľ môže otvoriť iba *zugeschlossene Apotheke* [= uzatvorenú lekáreň], v ktorej možno predávať prípravky len súkromne, nie verejne. Aj toto povolenie však bolo viazané na Ertzlovu osobu a nie na dom.

Dovtedy sme sa stretávali len s lekárňami označenými podľa majiteľov. S pôvodným názvom lekárne, ktorý bez ohľadu na striedanie vlastníkov zostal zachovaný až do najnovších čias, sa prvýkrát stretávame v roku 1731. Heinrichova lekáreň sa takto nazývala *Zum schwartzen Mohr*, resp. *Ad Aethyopem* [= U černocha, resp. U Etiópčana], Janatsova lekáreň *Zum wilden Mann* [= U divocha]. Mestská lekáreň, ktorá vtedy bola v nájme Jána Karola Tutzentallera, ani Mollerova lekáreň ešte nemali vlastné meno.

Keď Tutzentallerov nájom okolo roka 1756 vypršal, za nového nájomcu sa ponúkol lekár Ignác Ertzl. Po akceptovaní jeho ponuky sa tak v rukách lekárov ocitli už dve lekárne v meste, pretože Mollerovu lekáreň po otcovi Karolovi zdedil Gottfried Moller. Ostatne Erztl tu nepraktizoval svoje lekárske povolanie, ktoré získal vo viacerých špitáloch v Taliansku. Vykonával iba lekárnickú prax, ktorej sa vyučil najprv v Banskej Štiavnici u Antona Revu a potom vo Viedni. V roku 1770 vymenila majiteľa aj Mollerova lekáreň; Gottfried Moller ju totiž dal prepísať na svojho zaťa, vtedajšieho hlavného lekára Hontianskej župy Juraja Zacharidesa, ktorý ju nechal spravovať nepochybne skúsenému človeku.

Vtedy bolo publikované nariadenie miestodržiteľskej rady č. 4535 z 15. novembra. Lekárom, konkrétne Ignácovi Ertzlovi a Jurajovi Zacharidesovi, v zmysle platných právnych predpisov zakázalo prevádzkovať lekárne. Mestskej rade zároveň nariadilo, aby do okruhu svojich povinností zahrnula aj dohľad nad tým, či sa obaja lekári v priebehu roka zbavia liekových zásob a zastavia akúkoľvek lekárnickú činnosť.

Ertzl, ktorý si medzičasom zaobstaral vlastnú lekáreň a zanechal lekársku prax, už nebol dotknutý týmto nariadením miestodržiteľskej rady. Tým viac sa to však týkalo Zacharidesa, ktorý sa musel svojej lekárne vzdať. Ako záujemca o kúpu sa prihlásil Ján Stupka. Hoci za objekt aj riadne zaplatil, mestská rada napriek tomu 3. novembra 1773 vyhlásila, že kým nepredloží doklady o svojich odborných skúškach, ale aj o prijatí do meštianskeho zväzku, nemôže mu povoliť prevádzkovať lekárnickú prax; v opačnom prípade nechá jeho lekáreň zatvoriť. Tomuto nariadeniu však mohol v plnej miere vyhovieť až žiadateľov syn (už si písal priezvisko v podobe *Sztupkay*): v Banskej Bystrici zakúpil cirkulárny dom za 5 500 zlatých a splnil tak podmienku na vstup do zväzku mešťanov.

Voči spomínanému nariadeniu miestodržiteľskej rady sa previnil lekárnik Ertzl. Neskôr sa totiž predsa len pustil do lekárskej praxe a chcel si ďalej ponechať aj lekáreň, ktorú vtedy volali *Zum goldenen Engl* [= U zlatého anjela]. Na základe nekompromisného stanoviska miestodržiteľskej rady však musel svoju lekáreň, kým sa pre ňu nenájde vhodný kupec, zveriť do opatery istého provízora.

Zároveň s uvedeným nariadením bolo vydané aj podžupanovo nariadenie, ktoré naručilo v lekárňach používať viedenské váhy a zakazovalo norimberské váhy, ktoré sa dovtedy všeobecne používali.

Ertzlova lekáreň v roku 1791 prešla za 2 000 zlatých do majetku Františka Stiburka. Proti tejto kúpe viacerí spomedzi katolíckych mešťanov vzniesli protest. Vychádzali z toho, že protestanti dovtedy už vlastnili dve lekárne; nemôžu teda mať aj ďalšiu prevádzku na úkor katolíkov. V roku 1794 sa však Stiburek rozhodol lekáreň predať. Ako možný kupec sa prihlásil Jakub Heinrich a kremnický lekárnik Daniel Kiselini, ktorému na kúpnu cenu požičal peniaze kanonik Matej Platy z peňazí, ktoré sa spolu s jednou záhradou chystal odkázať tunajšiemu starobincu. Nakoniec však obaja nádejní kupci ustúpili od svojho zámeru, keď sa medzičasom ako záujemca prihlásil dokonca aj Stupkai, hoci už jednu lekáreň vlastnil. Nakoniec ju v roku 1796 za 4 000 zlatých získal Juraj Tešák. Onedlho aj Stupkai predal svoju lekáreň Jakubovi Heinrichovi, pretože v roku 1800 je už vlastníkom Heinrich.

Popri vtedajšej častej zmene majiteľov lekární stále jestvovala aj mestská lekáreň. Samotná mestská pokladnica z nej síce mala len minimálny osoh, ale ani sama nevyvíjala voči nej priveľký tlak, takže jej vystrojenie bolo pravdepodobne pomerne chudobné. V roku 1809 si to mestská rada aj priznala a na dovybavenie prevádzky poukázala 772 zlatých.

V tom čase mohol Tešák predať lekáreň Samuelovi Hlivaiovi. V roku 1813 totiž Daniel Kolbenhayer podal žiadosť o zriadenie tretej, resp. ak počítame aj mestskú lekáreň, potom štvrtej prevádzky. Proti žiadosti vystúpili Heinrich a Hlivai s protestom, ktorý podporili aj lekári. To isté sa zopakovalo aj v roku 1822, keď mestská rada odmietla žiadosť Jána Strchobera. Ako majiteľa Hlivaiovej lekárne *Zum Adler – Ad aquilam* [= U orla] poznáme ešte Ladislava Sinovitza; po ňom ju v roku 1848 zdedil Karol Burda.

Emil Jurkovič

BANSKOBYSTRICKÁ PRIEMYSLOVKA v plánoch mesta už pred sto rokmi

Rozhľadení a činnorodí ľudia napomáhali pozitívnemu rozvoju spoločnosti. Mesto pod Urpínom malo vo svojich dejinách na takých ľudí šťastie.

Výnimočný bol bezosporu i mešťanosta Július Cesnak (píšeme o ňom viac na inom mieste). Pri svojej činnosti sa určite inšpiroval i myšlienkami a činmi veľkých mužov. Jedným z nich bol aj Ľudovít Štúr, ktorý v pamätnej reči na Uhorskom sneme 21.12. 1847, takto argumentoval: *„Naše horné kraje sú napospol chudobné. Príčina toho je nie len neúrodnosť a ich oddialenosť od väčšieho sveta, ale i nedostatok priemyselného vzdelania našich priemyselníkov.“* Ďalej poukázal na riešenie slovami: *„Cieľ takejto priemyselnej školy by bol priemyselníkov pre naše kraje vzdelávať, ich s pokrokom remesiel napospol oboznámiť, spôsobu, ako sa výrobky priemyselné ľahšie, dokonalejšie zhotovovať môžu. Do takejto školy by mali hlavne chodiť tí, ktorí sa budúcne remeslám oddajú...“* Nástojčivo požaduje splniť požiadavky: *„V Pešti stojí už takáto priemyslená škola, tam sa ale všetko maďarsky prednáša. Škola, teda táto, ktorú by sme my pre našich budúcich priemyselníkov vystavať chceli a mali, aby sme to čo chceme dosiahnuť mohli, musela by byť slovenská.“*

Na Bratislavskom sneme bol prítomný aj, vtedy na Slovensku takmer neznámy, doktor filozofie Štefan Moyses (1797-1869), ktorý dlohodobo pôsobil v cirkevných a kultúrnych funkciách v Chorvátsku a tie na sneme i zastupoval. Zakrátko bol vymenovaný za banskobystrického diecézneho biskupa (1851-1869) a vykonal mnohé duchovné a hmotné dobrá v meste a okolí. Pričinil sa o zakladanie ľudových dedinských škôl, na mestskom gymnáziu zaviedol výuku náboženstva po slovensky a slovenčina sa stala neskoršie popri nemčine a maďarčine vyučovacím jazykom aj pre iné predmety. Povolal slovenských učiteľov a pre chudobných žiakov zriadil alumnenum – ústav pre bezplatné zaopatrenie chudobných študentov. V roku 1856 otvoril učiteľský ústav pre vzdelávanie učiteľov dedinských škôl. Obnovil vydávanie časopisu so školským a výchovným zameraním (Sv. Cyril a Metod) a vďaka nemu zo zbierok vznikol Dievčenský výchovný ústav, ktorého sa však už nedožil.

Množstvo jasnozrivých myšlienok a činnorodých skutkov boli veľkých príkladom pre banskobystričanov. Prešlo však viac ako päťdesiat dlhých rokov, kým sa naplnili. Na úsvite dvadsiateho storočia vznikli prvé odborné priemyselné školy na Slovensku. V treťom roku v Bratislave a v trinástom v Banskej Bystrici.

A vývoj v Banskej Bystrici? Ešte v roku 1909 mesto žiadalo zriadiť kovorobnú odbornú školu, alebo preložiť takúto z Gelnice. Svoj zámer mestská rada zdôvodnila výhodnou polohou mesta. Je asi v strede medzi Podbrezovou so železiarňami a Zvolenom so železničnými dielňami a výrobňou plechu. Už o dva roky uvoľňuje mesto pozemok miestneho majera na Súdobnej, dnes na Skuteckého ulici, na výstavbu školy. Došlo k nej až v tridsiatych rokoch. Bolo prijaté dočasné riešenie, keď mesto zakúpilo za 175 000 Sk súkromný dom Vojtecha Gollnera na námestí č. 14. Dvojposchodový dom bol vybudovaný nadstavbou z dvoch jednopodlažných gotických domov v 15. storočí. Neskoršie ho rozšírili prístavbou nad bránou ponad Striebornú ulicu. Na Gollnerovskú lekáreň u Murína a hostinec, ktorý bystričania nazývali malý Wágner, sa mnohí v meste pamätajú. Úprava domu pre školu si vyžiadala 40 000 Sk.

Dve slabo osvetlené miestnosti pre teoretické vyučovanie a podobné tri pre dielne, tvorili základné vybavenie školy. Vo dvore bol aj internát. Skromné vybavenie neodradilo prekročiť jej prah 16 žiakom v prvom ročníku. Na zošity si zapísali školský rok 1913/1914. Tak vznikla prvá Banskobystrická odborná kovorodná priemyslená škola, dostala však názov v maďarčine: „Állami fémipari szaki škola“. Riaditeľom sa stal Kálmán Czizmazia z Gelnice. Učil fyziku a bol skúšobným komisárom pre parné kotle a stroje. Učiteľ Gejza Angyal učil matematiku, geometriu a modelovanie z hliny. Po čase ho nahradil inžinier Fáta Ferenc z Pešti.

Začiatky boli ťažké. Rinčali zbrane a bolo treba vyučovať, vysvetlovať, písať, kresliť na tabulu, učiť sa a v dielňach presne a tvrdo pracovať. Týždene sa vyučovalo 24 hodín, dopoludnia teória a popoludní prax, prestávka na obed trvala 2 hodiny. Ján Čaklóš spomína: „Veľa sme hladovali. Chovali nás kapustou, repou, kukuričnou kašou potretou marmeládou. Kuchárky boli ale výborné, keď mali z čoho navarili chutné jedlo, najmä halušky s bryndzou.“

S ohňom vo vyhni a s kusmi ocele učil kúzliť s ťažkými kladivami (5-10kg) majster Slivka. Jediný učiteľ slovenskej národnosti Jánoš Jamnický učil umelecké zámočníctvo v posledných ročníkoch. Jánoš Micsovský učil v prvom ročníku cvičné práce z kovu a na obrábacích strojoch po ich zvládnutí.

Štvorročné štúdium sa končilo exzamenom – záverečnou komisionálnou skúškou. Komisii predsedal mešťanosta a členovia mestskej rady. Absolventov bolo málo, 6 až 12 ročne. Počet ani mená prvých absolventov nepoznáme, ale iste vieme, že ich po ťažkej a namáhavej škole čakala omnoho ťažšia životná skúška. Bola 1. svetová vojna, slovenskí aj maďarskí chlapci sa rovno zo školy stávali jej potravou. Dnes si to nevieme predstaviť. Spomíname na nich s úctou a pokornou pietou, veď od nich prúdi 92 rokov život nekonečným peletónom absolventov priemyslovky.

Stanislav Vajda

Obchodníci, živnostníci, remeselníci – výkladná skriňa mesta

Dokončenie zo strany 1.

Tieto socio-profesijné skupiny samotné a ich príslušníci boli zároveň významným mestotvorným prvkom. Vždy - a v medzivojnovom období taktiež - tvorili jadro mestskej spoločnosti, okrem iného aj preto, lebo sídlili v centrálnych častiach mesta a boli v každodennom styku s obyvateľmi a návštevníkmi mesta. Keďže jednou z hlavných funkcií mesta je obchod, trh a prostredníctvom týchto zložiek aj výmena kultúrnych hodnôt, hypoteticky možno predpokladať stabilitu významu socioprofesijnej vrstvy, ktorá v meste obchod a maloremeselnú výrobu zabezpečovala.

Banská Bystrica medzi rokmi 1925 - 27.

Progresívne sily civilizačného procesu pôsobiace v jednotlivých obdobiach 20. storočia zanechali odraz v zmenách sociálnej, profesijnej a etnickej stratifikácie urbánneho spoločenstva. Už od 30. rokov, od doby veľkej hospodárskej krízy pociťovalo živnostníctvo permanentné ohrozenie svojej existencie a vyrovnávalo sa s regulačnými opatreniami štátnych orgánov. Zásadného charakteru boli najmä spoločensko-politické zmeny, ktoré predurčili prvotnú ideologickú zmenu a následnú reštrukturalizáciu socio-profesijnej stratifikácie. Na Slovensku išlo o tieto medzníky:

1/ obdobie vzniku Československej republiky (1918 - 1938), ktoré bolo z hospodárskeho hľadiska v počiatočných štádiách charakterizované povojnovým stavom a v ďalších rokoch svetovou hospodárskou krízou, z hľadiska spoločensko-politického demokraciou, ktorá ovplyvňujúcou heterogénnosť mestskej spoločnosti, spoločenský život mesta

2/ obdobie éry budovania socializmu a tzv. reálneho socializmu, ovplyvnené likvidáciou súkromného vlastníctva, industrializáciou, kolektivizáciou poľnohospodárstva a urbanizáciou, ktoré boli vedené a uskutočňované podľa komunistickej ideológie, s prvkami postindustriálnej spoločnosti na konci 20. storočia, pokračujúcej do súčasnosti

3/ novembrová revolúcia v roku 1989 naštartovala demokratizačné procesy transformačného obdobia, ktoré zasiahlo všetky oblasti - od hospodárstva po socio-kultúrnu oblasť.

Aj obchodníkov, živnostníkov a remeselníkov v Banskej Bystrici uvedené spoločensko-politické zmeny poznačili a veľmi výrazným spôsobom zasiahli nielen ich ekonomické aktivity, ale aj rodinný a individuálny život.

Jolana Darulová

(Pokračovanie v budúcom čísle, zároveň budeme uverejňovať biografie významných rodín Banskej Bystrice)

LEKÁREŇ U MURÍNA

Dokončenie zo strany 1.

Prvým lekárnikom z rodiny Gőllnerovcov v tomto dome bol Fridrich Viliam Gőllner, štvrtý zo šiestich synov Samuela Fridricha Gőllnera, obchodníka (pravdepodobne aj lekárnika) z Brezna, rodáka z Banskej Štiavnice, príslušníka starej, pôvodom nemeckej rodiny (doložená od začiatku 17. stor.), v ktorej sa povolanie lekárnika vyskytlo aj v predošlých storočiach. Lekáreň začala svoju činnosť v r. 1862. Fridrich Gőllner (1833-1899) v tom čase býval v dome č.21 (po novom 12). O 4 roky sa oženil s Irmou Puschmannovou z vedľajšieho domu, dcérou majiteľa domu Ignáca Puschmana a jeho manželky Cecílie. Po ňom prevzal lekáreň najstarší syn Vojtech Daniel Fridrich (1869-1927), ktorý mal za manželku Nátáliu Strakonickú. Posledným majiteľom lekárne až do znárodnenia bol ich syn Bruno Karol Fridrich Gőllner (1898-1973).

Lekáreň u Murína. Foto z r. 1955.

Najstarší majiteľ lekárne Fridrich sa stal veľmajstrom obnovenej slobodomurárskej lóže „Felvidék" pri jej vzniku r. 1878. 23 zakladajúcich členov sa do r. 1916, kedy bol jej členom aj Fridrichov syn Vojtech rozrástlo na 47 členov. Bruno Gőllner, ako posledný majiteľ lekárne, ostal pracovať vo svojej bývalej lekárni takmer do svojej smrti v r. 1973. Starí Bystričania si pamätajú jeho, jeho manželku i dcéru Evu, ktorá tiež pracovala v lekárni a zrejme mala v pláne prevziať lekáreň po otcovi (nepodarilo sa nadviazať kontakt s deťmi posledného lekárnika Bruna Gőllnera a získať bližšie informácie).

Lekáreň sídlila v dome z konca 14. storočia, viackrát prestavovaného a nadstavovaného (viď knihu Jána Baláža Domy starej Banskej Bystrice I.) Vstup do lekárne bol z námestia, bližšie k prejazdnej bráne, výklad bol situovaný bližšie k vstupu do Hornej striebornej ulice. Neskôr bol vstup prestavaný do priestoru pod bránou. Vo vlastnej lekárni boli dve táry (pulty). Pri jednej sa pripravovali „magistrality"- lieky podľa rozpisu lekára na recepte, pri druhej sa lieky vydávali a predávali. V zadnom trakte, ktorý bol veľmi tmavý a studený, boli sklady hromadne vyrábaných liekov, zdravotníckeho materiálu, skla, obalových materiálov, surovín na prípravu magistralít, umyváreň (lieky sa neplnili vždy do nových flaštičiek - ad vitrum novum, ale aj do prinesených - ad vitrum adlatum). Lekáreň mala aj svoju kanceláriu a v novšej dobe aj priestor pre šatne zamestnancov a hygienické zariadenia.

Bývalí spolupracovníci a zamestnanci lekárne spomínajú i na tienisté stránky umiestnenia lekárne v starom dome. Drevo na kúrenie v kachlovej peci zložené na ulici pred lekárňou museli veru aj lekárnici odpratávať vlastnými rukami. Skoro vo všetkých priestoroch lekárne bola hlavne počas zimného obdobia taká zima, že pri niektorých prácach, ktoré to zniesli museli pracovníci nosiť rukavice.

Lekáreň u „Murína" ponúkala okrem prípravy liekov podľa receptu všetky aj „cudzozemské prípravky, špeciality, drogie, gumové a toaletné články, mydlá a medicinálne vína". Lekáreň bola „dodávateľom všetkých liečebných fondov a nemocenských pokladníc".

Pri likvidácii lekárne sa zničilo množstvo menej, ale aj veľmi cenných predmetov z vybavenia starej lekárne. Len ojedinelé kúsky pripomínajú bývalým pracovníkom tejto lekárne časy prežité v jej službách. A starí Bystričania idúc popred dnešné informačné stredisko si spomenú, že tu voľakedy bola lekáreň u „Murína".

Eva Furdiková a Ján Baláž.

ZASLÚŽILÝ BANSKOBYSTRICKÝ MEŠŤANOSTA JÚLIUS ČESNAK

Július Česnak (Csesnák Gyula) sa narodil v Banskej Bystrici dňa 26.3.1863, kde ukončil štúdium na tunajšom gymnáziu maturitou v roku 1882. Nasledujúcich desať rokov (1883 – 1893) bol mestským úradníkom v Banskej Bystrici a 19.5. 1893 ho ako sotva 29 ročného jednomyseľne zvolili za mešťanostu (primátora) Banskej Bystrice. Túto funkciu k spokojnosti občanov zastával neuveriteľných 30 rokov (1893 – 1923) počas ktorých sa významnou mierou pričinil o rozkvet tohto mesta. Obýval honosnú vilu pri mestskom parku.

Zásluhy Júliusa Česnaka o rozvoj mesta boli vyzdvihnuté už na slávnostnom zasadnutí mestského zastupiteľstva, ktoré sa uskutočnilo 18.5. 1918 v mestskej radnici, z príležitosti 25 výročia jeho pôsobenia vo funkcii mešťanostu. Konštatované bolo, že toto štvrťstoročné obdobie histórie mesta je nerozlučne spojené s jeho menom. V záujme hygieny bol vybudovaný mestský vodovod a kanalizácia, k poriadku prispela zas úprava jestvujúcich ulíc (kamenná dlažba, výsadba nízkych guľovitých javorov) a otvorenie nových (napr. Deák Ferencz utca) dnešná Skuteckého ulica s novopostaveným palácom sédrie, čím sa mesto zaradilo medzi najčistejšie a najkrajšie v štáte. Jeho estetické cítenie sa prejavilo v premene polovičného pasienku na kvitnúci park (Árpád - tér), na zriadení niekoľkokilometrových serpentínových chodníkov (špacírok) na Urpíne, vodostrekov uprostred kvetinových záhonov a výstavba malebného hronského nábrežia (Garampart). V roku 1911 založil v Banskej Bystrici spolok milovníkov kvetín „Hortenzia", predsedom ktorého bol až do jeho zániku v roku 1922. Vždy dbal na to, aby mesto vyniklo ako drahokam na panoráme okolitého prekrásneho prírodného prostredia.

Bol pri zrode meštianskej chlapčenskej školy, vyššej obchodnej školy, priemyselnej odbornej školy kovorobnej, školy pre ženské povolania zameranej na vedenie domácnosti, napomohol k novej budove katolíckeho vyššieho gymnázia, k premene evanjelického nižšieho gymnázia na vyššie gymnázium a zabezpečil prístavbu mestského domu. V záujme ochrany historických pamiatok sa pričinil o vznik mestského múzea a v zreštavrovanom Matejovom dome o založenie prvej muzeálnej expozície (1909). V roku 1895 bol dočasným predsedom a neskôr (1897) podpredsedom Banskobystrickej historickej a archeologickej spoločnosti, ktorá bola založená práve na podporu a rozvoj Mestského múzea. V hospodárskej oblasti venoval pozornosť reorganizácii mestského lesného hospodárstva podľa najmodernejších odborných metód, pretože toto bolo hlavným zdrojom príjmov mesta a vzhľadom na nadchádzajúcu konjunktúru bol predpoklad ďalšieho zvyšovania intenzity využívania mestských lesov. Záslužným činom bolo postavenie mestskej hydroelektrárne, ktorá umožnila osvetlenie domácností i ulíc mesta, ako aj modernizáciu a rozvoj podnikov. Snažil sa aj o železničné prepojenie B. Bystrice s Ružomberkom a neskôr s Dolnou Štubňou. Drobným náznakom týchto snáh bola železnica do Harmaneckej papierne (1913). V ťažkých vojnových rokoch podporoval rozvoj zdravotníctva (mestská nemocnica, červený kríž, liečebňa pre chorých a zranených vojakov) a zabezpečoval zásobovanie občanov potravinami. V sociálnej oblasti riešil problematiku mestských žobrákov, založenie chudobinca, vývarovne, verejných kúpeľov pre nižšiu vrstvu obyvateľov a organizoval zbierky na pomoc chudobným. Bolestne znášal stratu svojho syna Júliusa počas prvej svetovej vojny, ale ani to ho neodradilo od neúnavnej práce v prospech mesta a jeho občanov.

Meno Júliusa Česnaka niesla nadácia s mestskou radou odsúhlasenou základinou 20.000 Kč, úroky z ktorej sa mali používať na podporu mladých, nadaných Banskobystričanov, vrátane vysokoškolákov, pre absolvovanie zahraničných učilíšť s následným využitím takto nadobudnutých znalostí v hospodárstve a priemysle Banskej Bystrice.

Dňa 28.12. 1922 za prítomnosti hlavného slúžneho Adolfa Pštrosa odstupuje Július Česnak z funkcie mešťanostu a odovzdáva pôsobnosť mešťanostu a magistrátu v správe vnútorných záležitostí obce novozvolenému predstavenstvu mesta – starostovi Kolomanovi Mikulovi a členom obecnej rady mesta.

Obecná rada mesta sa na svojom zasadnutí 17.1. 1923 uzniesla v súvislosti s odchodom J. Česnaka do výslužby vysloviť mu poďakovanie buď na slávnostnom zhromaždení správneho výboru, na ktorý mal byť pozvaný, alebo mu mala odovzdať „pamätný spis" vyslaná deputácia. Pamätný spis zostavil vedúci notár Ján Lukovský a výtvarne ho stvárnil umelecký maliar Július Flache. Jeho znenie bolo takéto:

„Mnohovážený Pane Mešťanosta!

Všeobecne známe príslovie, že Za živa v Bystrici a po smrti v nebi nepovstalo bez všetkého základu. Základ toho Ste Vy, mnohovážený pane Mešťanosta! Za dlhé desaťročia nebol Ste púhym mešťanostom Banskej Bystrice, ale stal Ste sa dušou tohto mesta a stelesnil Ste všetky svoje ídei v prospech vývinu mesta a blahobytu jeho obecenstva. Bol Ste mužom neúnavnej práce posvätenej činom a skutkom. Skutkov, ktoré za dlhé desaťročia budú upomínať na Vašu prácu a genialitu, ktorú charakterizuje predovšetkým to, že tvorí.

Mešťanosta Július Česnak v slávnostnom odeve.

Ťažko nachádzame slová, ktorými by sme vyjadrili svoju hlbokú úctu a uznanie nad Vašimi zásluhami, na základe ktorých Ste sa stal najzaslúžilejším mužom mesta Banskej Bystrice.

Najdôstojnejšie uctia Vašu prácu a zásluhy Vaše tvorby, ktoré za dlhé stoletia prečkajú Váš fyzický život.

Následkom zmeny historického významu premenila sa mestská správa na správu obecnú, čo zapríčiňuje to, mnohovážený pane Mešťanosta, že z postavenia verejnej služby vzdiaľujete sa do súkromného života, aby Ste ešte Vám dlho prajúci život strávil v úplnom uspokojení. Ubezpečujeme Vás o našej úcte, uznanlivosti a úprimnej vďake, ktorú Vám s týmto spôsobom preukazujeme".

Na zasadnutí obecnej rady mesta 9.3. 1927 vedúci notár predostrel návrh, aby na znak vďaky a úcty bývalému mešťanostovi J. Česnakovi, ktorý učinil mesto Banskú Bystricu „Perlou Slovenska" a pýchou celého stredného Slovenska, dalo mesto vyhotoviť bronzovú bustu podľa návrhu akademického sochára Ladislava Majerského z Bratislavy, čo bolo aj schválené. Táto busta mala byť počas života J. Česnaka uložená u neho a po jeho smrti vystavená na príhodnom mieste na mestskom dome. Podľa zápisu zo zasadnutia mestskej rady 4.5. 1927 busta bola odliata v umeleckej zlievarni Františka Bartáka v Prahe a predbežne bola uložená v mestskom archíve.

Zaslúžilý občan Banskej Bystrice a mešťanosta v. v. Július Česnak zomrel 13.4. 1933 v Banskej Bystrici v 71. roku svojho blahodarného života. Jeho telesné pozostatky odprevadili členovia mestského zastupiteľského zboru a všetkých mestských komisií ako aj ďalší občania mesta z mestského domu, kde 40 rokov účinkoval, do evanjelického cintorína. Tu bol pochovaný na útraty mesta. Za prejavenú sústrasť všetkým, osobitne však starostovi mesta Michalovi Samuhelovi za slová uznania a útechy vyslovené nad rakvou nebohého, v mene rodiny poďakoval jeho syn Ľudovít Česnak. Písomné kondolencie zaslali starostovia z Liptovského Sv. Mikuláša, Košíc, Prešova, Levíc, Skalice, Dobšinej, slobodného a hlavného banského mesta Kremnice, dôstojnícky zbor 26. pešieho pluku v B. Bystrici a Banskobystrická filiálka mestskej sporiteľne Pražskej, ktorá súčasne k ucteniu jeho pamiatky zaslala čiastku 150 Kč pre mestskú verejnú kuchyňu ako podporu na stravovanie chudobných a nezamestnaných.

Katarína Burkovská

SPOMIENKA NA NÁŠHO NÁMORNÉHO KAPITÁNA

Hoci je Banská Bystrica beznádejne suchozemským mestom, v tunajšom Literárnom a hudobnom múzeu ŠVK uchovávajú zaujímavý predmet – lodný kalamár. Vyrobený je z kovovej zliatiny a má úctyhodnú veľkosť i pozoruhodnú hmotnosť- váži 2,5 kg!

Uvedený atraktívny exponát patril námornému kapitánovi Júliusovi Thurzovi, o ktorom slovenská verejnosť vie veľmi málo alebo dokonca vôbec nič. Nezaškodí teda vrátiť sa k jeho nevšednému ľudskému i profesijnému osudu.

Július Thurzo sa narodil v Detve 21. februára 1882, ale v rodine pôvodných radvanských Thurzovcov. Jeho otec tam pôsobil ako župný cestmajster a zakrátko po narodení svojich troch detí bol preložený do Brezna, kde predčasne zomrel na zápal pľúc. Matka s malými deťmi sa presťahovala do Banskej Bystrice, kde mala viac možností privyrobiť si. No nielen to, v meste boli aj lepšie podmienky na štúdium pre syna, ktorý sa prejavoval ako bystrý a nadaný. Zapísala ho na nižšie ev. gymnázium, a tam si ho osobitne všímal profesor matematiky Ján Kmeť.

Kapitán Július Thurzo na parníku Hieronymi.

Núdza v rodine nútila uvažovať mladého Júliusa o budúcich vyhliadkach. Ako už mnohokrát, aj teraz zapracovala náhoda – v škole sa mu dostal do rúk prospekt Uhorskej námornej akadémie vo Fiume (dnešná Rijeka). Na celej atraktívnej ponuke ho upútal najmä fakt o bezplatnom štúdiu pre schopných chlapcov. Profesor Kmeť mu rád vystavil odporúčanie a sen sa stal skutočnosťou – napriek matkinej ľútosti a jej obavám o synov osud.

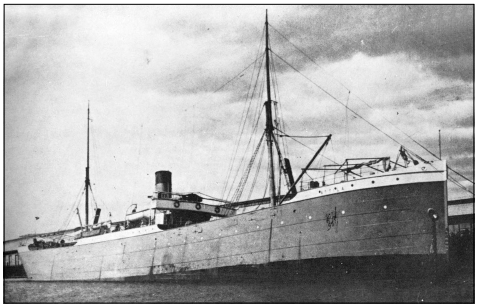

Parník Attila, na ktorom J. Thurzo podnikol r. 1912 cestu do Austrálie.

Roku 1897 začal teda Július Thurzo napĺňať životnú výzvu a už sa jej nevzdal. Svedectvom rodinného puta sa stala zväčša korešpondencia medzi ním a matkou, neskôr aj medzi ním a manželkou Kornéliou Petrikovichovou, pochádzajúcou z Radvane. Až do roku 1918 boli jeho príbytkom obchodné lode brázdiace moria a oceány po celej zemeguli. Prístavy Latinskej Ameriky, Karibského mora, Atlantického, Indického či Tichého oceánu sa preňho stali každodennou realitou. V rokoch prvej svetovej vojny bol veliteľom skupiny mínoloviek vojnového námorníctva v Pule, v Čiernom mori a na dolnom toku Dunaja. Počas plavieb zažil nejednu dramatickú udalosť či katastrofu, ale šťastena stála pri ňom. Bol jej za to vďačný, lebo doma v Banskej Bystrici sa o jeho osud obávala nielen pôvodná rodina, ale aj manželka s deťmi. V pokojnejších rokoch svoje zá-žitky literárne spracoval, knižne však vyšli pod názvom Po svetových moriach až po jeho smrti. Roku 1973 sa o to postaral Ing. Štefan Veselý vo vydavateľstve Obzor. Publikácia okrem životopisných údajov zverejňuje cestopisné črty Pampero, Po stopách Kolumbových, Tajfún, Okolo Austrálie. Dobový kolorit knihe dodáva aj obrazová príloha – rodinné fotografie, dokumenty, obrázky a pod.

Exotická časť jeho námorníckeho života sa skončila na Vianoce roku 1918, keď sa vrátil k rodine síce ubiedený po strádaniach vo víre vojnových udalostí, ale šťastný. Po krátkom odpočinku nastal problém. Vznikom novej Československej republiky v strede Európy, bez prístupu k moru, prišiel o milovanú prácu. Nová vlasť mu nemohla poskytnúť primerané uplatnenie a o službu pod cudzími vlajkami nestál. Pár mesiacov sa „trápil" ako úradník na župnom úrade v Banskej Bystrici, našťastie koncom roku 1919 prišla ponuka – na takmer štyri roky sa stal plavebným poradcom československého veľvyslanectva v Belehrade, kam sa aj s rodinou presťahoval.

Hoci to bolo zaujímavé poslanie, srdce ho ťahalo domov. Preto roku 1923 prijal ponuku z Bratislavy a zakrátko sa stal prístavným kapitánom Poriečneho plavebného úradu pre oblasť Dunaja. Pod jeho správu podliehal plavebný úsek uvedeného veľtoku na našom území. Ako prístavný riaditeľ sa často zúčastňoval na medzištátnych konferenciách o lodnej doprave na Dunaji a svojimi odbornými radami sa výrazne zaslúžil o rozvoj riečnej dopravy na Slovensku. Inicioval založenie školy pre výchovu veliteľov lodí a sám rád pomáhal jej absolventom.

Posledným vzopätím Júliusa Thurzu bolo úsilie o znovuvybudovanie zbombardovaného bratislavského prístavu na sklonku druhej svetovej vojny. Z poverenia vlády roku 1946 zabezpečoval v Nórsku, Belgicku a Francúzsku zariadenia pre našu riečnu dopravu. Vrátil sa unavený a vyčerpaný. Pobyt v kúpeľoch na Sliači mu priniesol iba čiastočnú úľavu, preto roku 1949 definitívne odišiel do penzie. Usadil sa v rodičovskom dome svojej manželky v Radvani, kde 16. februára 1950 jeho srdce dotĺklo navždy. Pochovaný bol na ev. cintoríne v Radvani - Kráľovej, na žiadosť rodiny boli jeho telesné pozostatky prevezené na Národný cintorín v Martine.

Za svoje služby bol ocenený juhoslovanským Radom sv. Sávu.

Jana Borguľová

POZORUHODNÝ KOSTOL

Zberatelia pohľadníc sa počas svojej zberateľskej praxe často dožijú nejedného prekvapenia. Často sa dopočujú o nejakej pohľadnici a snažia sa ju stoj čo stoj získať do svojej zbierky. Niekedy však ubehnú aj desiatky rokov a s vytúženým objektom nie a nie sa stretnúť. Nuž také sú rarity!

Bystrickou raritou je aj pohľadnica s vyobrazením nádherného starodávneho kostola s maďarským textom v dolnej časti: „Bezstercebányai templom", teda Banskobystrický kostol, avšak v Banskej Bystrici by sme ho márne hľadali. K rozuzleniu tejto záhady možno prísť pri pozornom prečítaní textu na zadnej strane pohľadnice, ktorý v preklade z maďarčiny znie:

„Starý špicatý kostol v Bystrici dostal svoje renesančné priečelie v šestnástom storočí a ešte aj dnes sa skvie vo svojom starodávnom lesku".

Pohľadnicu vydal „Magyar Jövö" v Budapešti začiatkom 20. storočia.

Problém je v tom, že BESZTERCEBÁNYA nie je BESZTERCE, a teda starodávny kostol nie je v Banskej Bystrici, ale v Bystrici, ktorá sa nachádza v Rumunsku. Ak náhodou povedú vaše cesty okolo, pozrite si ho, stojí to za to, už aj pre kurióznu zámenu jeho polohy na pohľadnici.

Michal Kiššimon

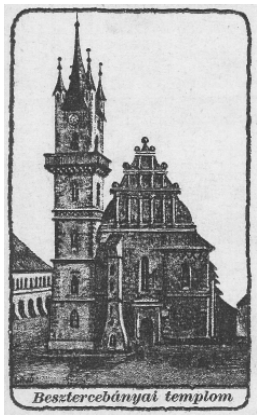

ANTON ANDERLE, významná európska osobnosť ľudového bábkového divadla

„Bábkové divadlo je mojou láskou. Cítim, že musím pokračovať v tom, čo začal môj starý otec a verím, že v tom budú pokračovať aj moji synovia. Bolo by podľa mňa hriechom, keby sa táto niť pretrhla...“

Anton Anderle

Rodinnú tradíciu bábkarskeho rodu Anderlovcov založila Eva Kouřilová (stará mama Antona Anderleho), ktorá vyrastala v rodine významného slovenského bábkara Jána Stražana a tam sa priúčala bábkarskemu umeniu.

Anton Anderle sa narodil sa 20.11. 1944 v Dolnej Lehote. Už od detstva pomáhal svojmu otcovi Bohuslavovi (1913 - 1976) pri bábkarskych predstaveniach a po ňom prevzal štafetový kolík svojho rodu. V rokoch 1950-58 navštevoval základnú školu v Radvani. V rokoch 1958 - 1963 študoval na SPŠ strojníckej vo Zvolene. Pôsobil na viacerých miestach ako úradník.

Od roku 1972 samostatne pokračoval v rodinnej marionetovej tradícii. Hrával tradičný repertoár kočovných bábkarov, s dôrazom na čistotu výrazu. Anderleho bábkové divadlo bolo marionetové divadlo, pre ktoré je charakteristická miniaturizácia veľkého divadla. Hrával na tradičnom malom bábkarskom pódiu, ale aj na námestiach a uliciach. Svoje vystúpenia sprevádzal aj ukážkami výroby bábok, býval častým a vítaným hosťom na festivaloch netradičného divadla. Jeho divadlo tiež možno nazvať Gašparkovým divadlom. Rád ho interpretoval a vo svojej zbierke ich vlastnil niekoľko. Najčastejšie hrával so starým Gašparkom. Počas svojich vystúpení sa snažil udržať tradíciu. Jeho vystúpenia dopĺňala živá hudba - hra na verklík alebo heligónku, prípadne gramafón na kľuku. Hrával všetky postavy, vrátane ženských a štýl jeho hry niesol znaky komického patetizmu. Zaujímavosťou bolo že celé jeho zájazdové divadielko sa vošlo do osobného automobilu.

Čarovný svet Antona Anderleho sa začínal všade, kde sa zjavil so svojim divadlom.

K jeho veľkej záľube patrilo zbieranie rozličných druhov marionet, dekorácií, opôn a rekvizít od slovenských a českých kočovných bábkarov a firiem i bábkové hry vydané v Čechách. Jeho zbierka je najucelenejším dokladom vývinu bábkového divadla na Slovensku. Zachytáva etapu kočovných divadiel, rodinných spolkových divadiel v časovom zábere od začiatku 19. storočia do polovice 20. storočia. V zbierke A.Anderleho sú aj celé divadlá vrátane opôn, dekorácií, rekvizít. Venoval sa i reštaurovaniu bábok, sám konštruoval a vyrezával marionety. Niektoré bábky v zbierke majú aj viac ako dvesto rokov. Od roku 1990 pôsobil ako majiteľ, riaditeľ, režisér, herec a výtvarník Tradičného bábkového divadla Antona Anderleho (predtým Škrholove a Gašparkove). So svojimi bábkami hral aktívne základný repertoár starých bábkarov doma i v zahraničí (Rakúsko, Nemecko, Taliansko, Rusko, Holandsko, Poľsko, Francúzsko, Škótsko, Belgicko, Španielsko, Kanada, Chorvátsko, Slovinsko, atď.) a pripravoval k tomu aj výstavy. Medzi jeho najobľúbenejšie hry patrili Don Šajn, Falošný gróf Bellengardo, Doktor Faust, Hra o sv. Jenovéfe, Knieža Maximilián, Gašparkova cesta do Ameriky, rozprávky o Kubovi a Gašparkovi, Kuranta a Šadolína a mnohé iné.

Anderleho majstrovské umenie bolo ocenené viacerými významnými cenami. Spomedzi nich spomeňme aspoň niektoré. Na medzinárodnom divadelnom festivale „Mittelfest 1996 - Cividale del Friuli“ v Taliansku, ktorého súčasťou bol aj bábkarský festival - „Marionette e Burattini“ získal ocenenie „Zlatá marioneta“. V roku 1997 prevzal ocenenie od predsedu vlády SR za r. 1996 za oblasť kultúry. V tom istom roku získal Cenu primátora mesta Banská Bystrica. V r. 2001 prevzal významné ocenenie od Európskeho centra bábkového divadla v Belgicku. Medzi ďalšie ocenenia z posledných rokov patrí diplom za ochranu tradičného marionetového bábkového divadla, ktorý získal na Letnom bábkarskom festivale v r. 2002 v slovinskom Maribore. Medzinárodné kultúrne centrum v Záhrebe ocenilo A. Anderleho diplomom v r. 2002 za animáciu v pásme Najmenší cirkus na svete a tiež diplomom za propagáciu tradičného ľudového divadla.

Najmä vďaka Antonovi legendárny rod bábkarov Stražanovcov a Anderleovcov neupadol do zabudnutia. Práve naopak, impulzy slovenskej bábkarskej tradície prenikli aj do širšieho európskeho podvedomia. V posledných rokoch vystupoval Anton Anderle po celej Európe, ale aj v zámorí najmä so svojim „Najmenším cirkusom na svete“ a ním prinášal radosť malým i dospelým divákom.

Dlhé roky spolupracoval aj s Literárnym a hudobným múzeom v Banskej Bystrici, ktoré v rámci dokumentácie divadelných tradícií dokumentuje aj osobnosti bábkového divadla. V zbierkovom fonde múzea nájdete množstvo fotografií, videozáznamov, pozvánok, plagátov, bulletinov a iných materiálov ktoré dokumentujú pôsobenie Antona Anderleho doma i v zahraničí. Nechýbajú ani bábky, ktoré Anton vyrobil pre múzeum. Časť zbierok je vystavená v Bábkarskom salóne expozície Múzeum - domov múz. Svojím šibalským úsmevom a nezabudnuteľným humorom s akým oživoval svoje marionety prinášal dlhé roky radosť malým i veľkým, všetkým milovníkom bábkového divadla.

Pamiatke Antona Anderleho bol venovaný aj medzinárodný festival tradičného bábkového divadla Anderleho Radvaň 2009 (3.-5.9. 2009) na ktorom vystúpili poprední európski tradiční bábkari. Súčasťou festivalu bola medzinárodná vedecká konferencia na tému „Ľudové bábkové divadlo v Európe“ a tiež výstava Bábkar Anton Anderle (zo súkromnej zbierky A. Anderleho a zbierkového fondu LHM), ktorá je nainštalovaná v priestoroch Štátnej vedeckej knižnice do konca novembra 2009.

Soňa Žabková

Banskobystrický Geopark - príležitosť pre rozvoj vidieka

Územie 28 obcí mikroregiónov Kremnické vrchy – východ, Rentar, Starohorská dolina, Pod Panským Dielom a obce Poniky sa vďaka podpore Ministerstva pôdohospodárstva SR intenzívne pripravuje na prístup LEADER. Prístupu LEADER v území zastrešuje o.z. Banskobystrický geomontánny park, je to verejno-súkromné partnerstvo obcí, podnikateľských subjektov, mimovládnych organizácii a aktívnych občanov.

Prečo je LEADER pre nás príležitosťou?

Prístup LEADER je nástroj, ktorý ako jediný podporuje rozvoj územia ako celku a zameriava sa na podporu rozvoja vidieka. Finančne podporuje realizáciu stratégie rozvoja vytipovaného územia miestnej akčnej skupiny (MAS) a jej manažment. V rámci prístupu LEADER sa uplatňuje prístup zdola nahor, čo znamená že tvorba rozvojovej stratégie ako aj hodnotenie a výber projektov, ktoré budú ciele stratégie napĺňať sa bude realizovať na miestnej úrovni, teda priamo v území MAS a s ľuďmi , ktorí v území žijú a pracujú. Subjekty pôsobiace v území miestnej akčnej skupiny majú jedinečnú príležitosť rozhodovať o tom, čo chcú robiť a získať na svoje zámery finančnú podporu.

Banskobystrický Geopark

Vytvára spoločnú stratégiu rozvoja banskobystrického vidieka, buduje ucelený produkt ako ponuku vidieka v turizme, zakladá ho OZ Banskobystrický geomontánny park a jeho partneri.

Miestna akčná skupina - MAS Banskobystrický geopark

OZ Banskobystrický geomontánny park pripravuje integrovanú stratégiu rozvoja územia banskobystrického vidieka. Stratégia bude v decembri 2009 predložená Poľnohospodárskej platobnej agentúre ako premyslený plán rozvoja miestnych obyvateľov a aktérov. V prípade jej schválenia vznikne Miestna akčná skupina Banskobystrický geopark a bude mať prístup k finančným zdrojom na rozvoj vidieckych obcí z programu LEADER

Integrovaná stratégia rozvoja

Pojem integrovaná stratégia rozvoja územia v sebe zahŕňa spôsob cieľavedomého plánovania rozvoja územia, za aktívnej účasti ľudí z územia, čo dáva predpoklad zadefinovania si skutočných rozvojových potrieb, ktoré územie a jeho obyvatelia potrebujú pre svoj lepší život.

Spracovanie integrovanej stratégie **je základnou podmienkou pre získanie finančných prostriedkov z programu LEADER**.

Výhody?

Spoja sa sily a zdroje v prospech budúcnosti vidieka. Stratégia bude zameraná na skutočné potreby obcí, menších podnikateľov ale aj rôznych miestnych iniciatív. Obce zlepšia podmienky pre svojich obyvateľov. MAS BBGMP bude mať vlastný rozhodujúci orgán, ktorý rozhodne o podpore v obciach MAS. Obce zaradené do kohézneho pólu rastu, ktoré na svoj rozvoj využívajú prostriedky z Regionálneho operačného programu, ako súčasť územia Miestna akčná skupina získajú prístup aj k prostriedkom z Programu rozvoja vidieka. Obciam nezaradeným do pólov rastu, ktoré majú prístup len k Programu rozvoja vidieka sa sprístupnia prostriedky a získajú odbornú pomoc. MAS BBGMP bude ponúkať pre návštevníkov služby vidieckeho turizmu uceleného územia. Obce, podnikatelia a mimovládky pôsobiace v MAS GMP sa budú pravidelne stretávať, vymieňať si názory, pomáhať si, vytvoria fungujúce partnerstvo.

Miestny manažéri pre jednotlivé obce vykonávajú prácu na integrovanej stratégii rozvoja územia a informácie pre verejnosť. Je ich 7 a 1 koordinátor.

Kontakt: Projektový manažér: Ing. Peter Lakomčík, odborný poradca: Ing. Elena Jankovičová, Email: bbgmp@azet.sk, Web: www.geoparkbb.sk

Iveta Kavčáková

SLOVNÍČEK - *LEADER je skratka pozostávajúca z Liasin Entre Actions de Developpement de le Economie Rurale, čo z francúzskeho prekladu znamená Spájanie aktivít, ktoré podporujú hospodársky rast vidieka*

Zrekonštruovaný turistický chodník dolinou Túfna

Zeleno značený turistický chodník dolinou Túfna už oddávna uprednostňovali turisti a milovníci veľkofatranskej prírody pri výstupe z Harmaneckej doliny na Kráľovu studňu. Neúprosný zub času však zanechal negatívne stopy na stave chodníka. Z iniciatívy Ing. Apfela z Mestských lesov s. r. o. Banská Bystrica, územím ktorých tento chodník prechádza, došlo v lete 2009 k jeho rekonštrukcii. Podujalo sa na to Občianske združenie Nový Kumšt vďaka podpore Nadácie EKOPOLIS a spoločnosti TOYOTA v rámci programu Živé chodníky. Cieľom programu bolo podporiť citlivú obnovu krajiny, skvalitniť jej ochranu a zveľadiť rekreačné a poznávacie funkcie prírody v národných parkoch Slovenska.

Zrekonštruovaný turistický chodník vedie z Horného Harmanca dolinou Túfna na Krásny kopec a odtiaľ až k prameňom na Kráľovej studni. Z celkovej dĺžky chodníka 10 km má 2,1 km dlhý úsek v doline Túfna prevýšenie 330 m. Trasu chodníka v rámci rekonštrukcie upravili, odstránili zátarasy z popadaných stromov, na troch miestach umiestnili odpočívadlá s prístreškami a rovnako aj esteticky pôsobivé tabule s informáciami o nevšedných prírodných hodnotách tejto príťažlivej lokality v južnej časti Národného parku (NP) Veľká Fatra. Orientácii napomáhajú aj tri nové smerovníky a doplnenie turistického značenia.

Samotná dolina Túfna má názov odvodený od tufu, čo je ľudovým pomenovaním pre usadeniny rozpustených karbonátových hornín (vápenec, dolomit) vrátane odplavenej sintrovej výplne jaskýň, ktoré boli následne vyzrážané a uložené v prameniskách či kaskádach na potoku ako penovce a penitce. Tieto mäkké a pórovité horniny často obsahujú odtlačky listov alebo konárikov, na ktorých sa usadzovali. Dolina Túfna je súčasťou rozsiahleho Harmaneckého krasu (42 km^2) s jaskyňami Horná Túfna (dĺžka 85 m) a Dolná Túfna (dĺžka 68 m), ktoré sú prírodnými pamiatkami a pre verejnosť nie sú prístupné. Jaskyňa Horná Túfna sa vyznačuje dávnymi nálezmi lebiek a kostí jaskynného medveďa (*Ursus spelaeus*), ako aj stôp po ľudskom osídlení už v paleolite. Týmto jaskyniam sa venovala pozornosť už v minulosti, svedčí o tom aj exkurzia účastníkov putovného zhromaždenia uhorských lekárov a prírodovedcov, ktorá sa konala roku 1842 v Banskej Bystrici. Jaskyne sú v súčasnosti významným zimoviskom netopierov (zistených bolo 11 druhov).

Okrem pestrého reliéfu k charakteru „divočiny“ územia prispievajú aj prirodzené lesné porasty, miestami až pralesového vzhľadu, s prevahou buka a prímesou javora horského, jedle, jaseňa, smreka, ojedinele aj bresta. Pomiestne možno vidieť aj treťohorný relikt tis obyčajný (*Taxus baccata*), ktorý má v Harmaneckej oblasti najbohatší výskyt v Európe. Zo živočíšnej zložky je pestré zastúpenie vtákov typických pre karpatské lesy, z veľkých šeliem sa vyskytujú medveď hnedý (*Ursus arctos*), rys ostrovid (*Lynx lynx*) a mačka divá (*Felis silvestris*), nemenej zaujímavé je však aj zastúpenie bezstavovcov, najmä chrobákov. Z poľovnej zveri možno spomenúť najmä jeleňa lesného (*Cervus elaphus).*

V priestore pod Krásnym kopcom trasa chodníka prechádza východným okrajom Chráneného náleziska Krásno, ktoré slúži na ochranu lesného prostredia (biotopu) nášho najväčšieho kurovitého vtáka tetrova hlucháňa (*Tetrao urogallus*).

Posledná informačná tabuľa sa nachádzajúca na hrebeni, nad prameňom Bystrického potoka, pojednáva o hôľnom pásme NP Veľká Fatra, ktoré vzniklo činnosťou človeka počas valašskej kolonizácie v 14. – 17. storočí Pôvodné smrekové lesy najvyšších polôh boli zväčša odstránené a premenené na hôľne pasienky, takže hornú hranicu lesa na mnohých miestach tvoria bukové porasty. Dlhodobým pastvinárskym využívaním týchto umelo vytvorených holí sa tu vyformovali vzácne rastlinné spoločenstvá s množstvom chránených rastlín, ako napríklad šafran karpatský (*Crocus heuffelianus*), soldanelka karpatská (*Soldanella carpatica*), veternica narcisokvetá (*Anemone narcissiflora*), žltohlav najvyšší (*Trollius altissimus*), horec krížatý (*Gentiana cruciata*), na skalách horec Clusiov (*Gentiana clusii*), prvosienka holá (*Primula auricula*), plesnivec alpínsky (*Leontopodium alpinum*) a mnohé iné. Na niektorých miestach boli umele vysadené kosodrevinové porasty ako protilavínové zábrany. Hôľne pasienky oživujú z jari tokajúce tetrovy hoľniaky (*Tetrao* tetrix), neskôr na skalnatých miestach niektoré druhy plazov, najmä jašteríc, v lete vyhľadávajú nektár kvetov pestrofarebné motýle a na oblohe možno spozorovať loviaceho orla skalného (*Aqila chrysaetos*) či práve prelietajúceho sokola sťahovavého (*Falco peregrinus*) alebo počas letu krákajúceho krkavca čierneho (*Corvus corax*).

Zrekonštruovaním turistického chodníka dolinou Túfna cez Krásny kopec na Kráľovu studňu bol v plnom rozsahu naplnený zámer sledovaný v programe Živé chodníky.

Mária Boďová, Eduard Apfel, Július Burkovský

BYSTRICKÝ PERMON

Vydáva: BYSTRICIENSIS - Združenie cestovného ruchu, **Vychádza štvrťročne.** Šéfredaktor**: Ing. Pavel Gender.** Zodpovedná redaktorka**: PaedDr. Slavomíra Očenášová-Štrbová, PhD.,** Redakčná rada**: Ján Baláž, doc. PhDr. Jolana Darulová, CSc., PhDr. Igor Graus, prof. PhDr. Pavol Martuliak, CSc., Mgr. Jozef Ďuriančik, PaedDr. Dušan Jarina, Igor Chromek, Ján Vicen, Milan Žuffa-Ellek, Ing. Július Burkovský, PhDr.Vladimír Sklenka, Mgr. Eva Furdíková,** Grafická úprava**: PaedDr. Dušan Jarina,** Adresa redakcie: **Ing. Pavel Gender, Horná 48, 974 01 Banská Bystrica,** e-mailový kontakt**: gender@pobox.sk, nasudj@gmail.com,** Tlač**: Rt – Svetlík Štefan, Slovenská Ľupča,** Registr. číslo: **OÚ-OPT-1/2003. Elektronickú podobu nájdete: www.banskabystrica.sk** v podadresári kultúra a **www.permon.eu**